

NAUSIVIOS CHORA

A Journal in Naval Sciences and Technology

**PART D:
Humanities and Political Sciences**

ΝΑΥΣΙΒΙΟΣ ΧΩΡΑ

Περιοδική Έκδοση Ναυτικών Επιστημών

**ΜΕΡΟΣ Δ:
Ανθρωπιστικές και Πολιτικές Επιστήμες**

Volume 5/2014 - Τεύχος 5/2014

TABLE OF CONTENTS

E. Konofagos, K. Karageorgis, <i>East Mediterranean Gas Discoveries: Offshore Security Challenges and "The Greek Case"</i>	D-3
G.A. Zombanakis, <i>Reducing Defence Expenditure in Greece: A Recipe in View of the Turkish Rivalry</i>	D-19
A. Ροφούζου, <i>Ο Ελληνικός Πολιτισμός στη Γερμανική Λαοκρατική Δημοκρατία</i>	D-27
Κ.Ε. Ιωαννίδου, <i>Η Ναυμαχία στο Νότιον (407 π.Χ.) - Η λανθασμένη τακτική</i>	D-35
Ε. Τσιαβού, <i>Το Ελληνικό και το Γερμανικό Ναυτικό στο Διαδίκτυο: Σύγκριση Δημοσιευμάτων</i>	D-41

East Mediterranean Gas Discoveries: Offshore Security Challenges and "The Greek Case"

Elias Konofagos^a and Konstantinos Karageorgis^b

^a*Executive Vice-President FLOW Energy S.A. Deputy Director www.FlowEnergy.gr*

^b*Rear Admiral Hellenic Navy, Hellenic Navy Logistic Support Command, Paparrigopoulou 2, Athens, koskar1962@yahoo.gr*

Abstract. The Eastern Mediterranean is on its way to become an important gas province and without question it remains home to large hydrocarbon resources. Greece has the unique opportunity to be situated in an area that covers three times its geographical area and in the mean time represents, along with Cyprus, the main Eastern energy gate to European Union. It is an obligation, to ourselves and to the future generations, to find ways to peacefully explore these resources and create a robust development plan in order to built a more prosperous and promising future. This article argues that this goal can be achieved only if the exploitation of the natural resources will take place with cooperation among the countries bordering East Mediterranean sea inside a secure environment in which Hellenic Navy has an important role and can be a main stabilization factor.

Keywords: Hydrocarbon, East Mediterranean, security, Economic Exclusive Zone.

PACS: 01.78.+p, 88.05.jk, 91.50.-r

"The Athens State suddenly becomes strong in wealth and culture creating the wonder of the "classical civilization". The period between the years 480-431 BC was named as the Golden Century of the Greek civilization. Philosophy, science, culture, architecture and above all democracy are the attributes of the city of Parthenon. It might be sudden but it is not surprising. The fundamental economic source is the state income (royalties from the Lavrion mines licenses appr. 40 million \$ annually). The ancient legislation about the licensing procedure, the assignment, the royalties and the everyday operation, as they are described by the ancient authors, is not inferior compared even most advanced today legislation. The estimated Actual Value of the overall production during that period is about \$ 50 Billion." "There are ten lessors who are chosen by lot amongst the citizens. They negotiate and license the Mining areas ... and they assign the licenses, for three years and the production areas for ten years, to whomever the Parliament has decided by hand rising ..."[1]

INTRODUCTION

The Eastern Mediterranean is on its way to become an important gas province and without question it remains home to large hydrocarbon resources, even though the countries in the region, excluding Egypt, have been quite slow to find them. Greece has the unique opportunity to be situated in an area that covers three times its geographical area and in the mean time represents, along with Cyprus, the main Eastern energy gate to European Union. It is an obligation, to ourselves and to the future generations, to find ways to peacefully explore these resources, give our country the opportunity to overcome the current, temporary, economic crisis and create a robust development plan in order to built a more prosperous and promising future. This goal can be achieved only if the exploitation of the natural resources will take place inside a secure environment in which Hellenic Navy (H.N.) has an important role and can be a main stabilization factor.

NATURAL RESOURCES IN THE EASTERN MEDITERRANEAN

Events offshore Cyprus, Lebanon, Israel, Turkey & even Syria are, in fact, part of a broader dynamic in the Eastern Mediterranean Sea, an area which has, in the past decade, become an active region for offshore oil and gas exploration. In 2010, the US Geological Survey (USGS, 2010) estimated the Great Levant Basin natural gas perspectives, the basin of which the 5 Tcf Cyprus Aphrodite Gas Field is a part. Into the same geological basin & in January 2009, Noble Energy discovered the 10 Tcf "Tamar Gas Field" offshore Israel & later in October 2010, discovered another gas field in Israeli waters, the 20 Tcf "Leviathan Field." This latter field is located just 36 km from Cyprus's Aphrodite Field and is the largest discovery in the region. Initial exploration activity has already commenced off the coasts of Lebanon and Turkey, and - prior to the emergence of the recent conflict - it was expected Syria would follow suit.

Tamar Gas Field was developed in an extremely efficient manner by the operator Noble Energy & his partners Delek & Avner. This development was achieved in a record time of 3 years & half through sub sea unmanned production system. This system is expected to feed the whole Israeli natural gas needs for the next 50 years (see Fig. 1 & Fig. 2).

Furthermore the Eastern Mediterranean is well located for resources development, with its proximity to Europe and the Suez Canal (a route to export its natural gas to Asia). In addition, it provides a diversification option for European gas supply (as it allows bypassing the existing and potential pipeline routes from/via Russia and Turkey). At the same time, the region has substantial geopolitical tensions with a potential for territorial disputes. Importantly, Cyprus has signed delimitation agreements with Egypt, Israel, and Lebanon, but not with Turkey or Syria. Moreover, Lebanon and Israel have a disputed maritime border which could affect Cyprus should they wish to pursue tripartite collaboration.

THE GREEK CASE

The overall East Mediterranean situation, including an exploration newcomer Greece, has created potential new gas exporters facing numerous challenges.

According to International Law Greece claims an offshore Exclusive Economic Zone (EEZ) of about 496.000 km² [2]. For comparison Qatar state owns an exclusive economic zone of about 32.000 km².

In 2013 a first 220.000 km² non exclusive seismic campaign was executed by the Norwegian company PGS into the Western's Greek EEZ which included Ionian Sea & Libyan Sea areas.

PGS recorded more than 12.000 km of seismic lines, for identifying possible oil & gas fields, in sea water depths varying between 500 m to 3.500 m (see Fig.4).

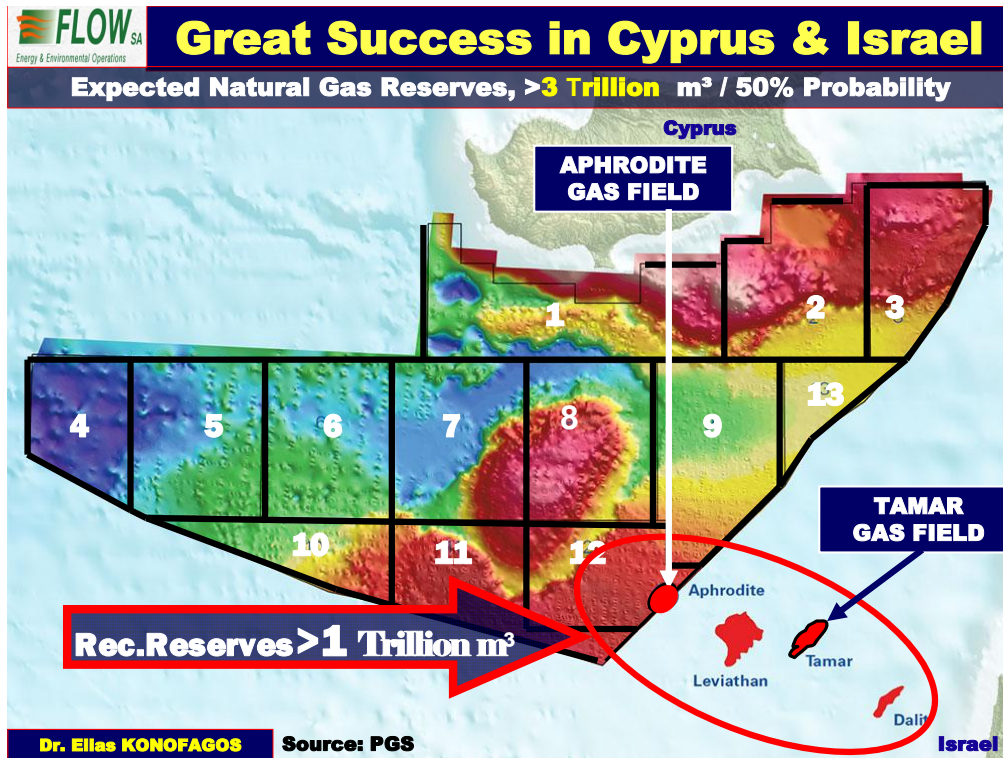

FIGURE 1. Aphrodite, Leviathan and Tamar gas fields.

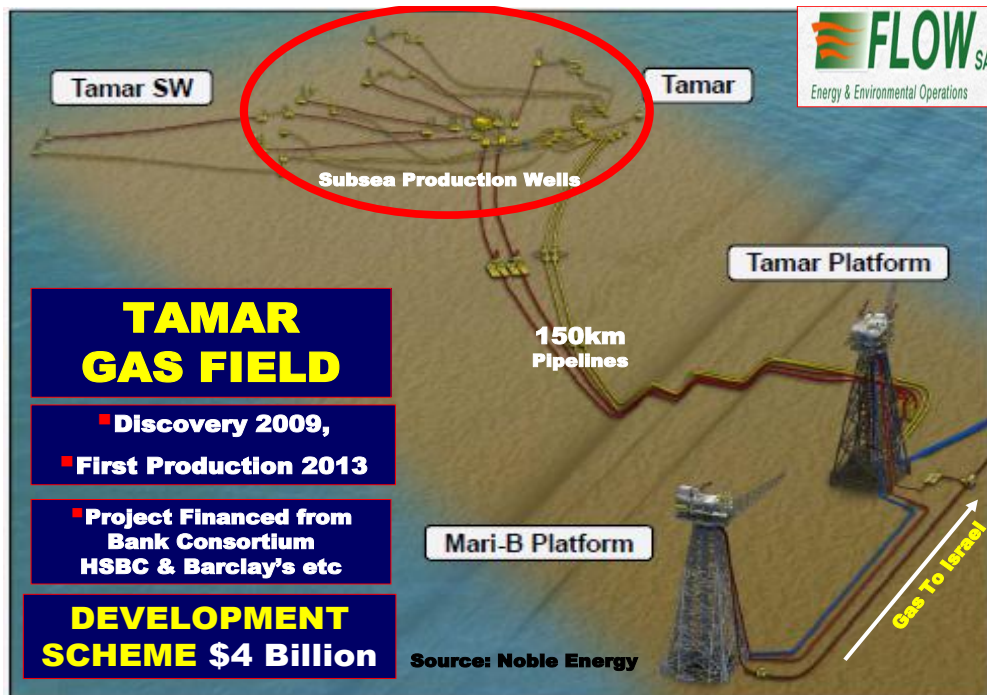

FIGURE 2. Tamar gas field development scheme.

After making a series of significant gas discoveries, both Israel and Cyprus are now trying to figure out how to utilize them. One straightforward policy is to meet domestic energy demand, displace oil in the domestic energy mix, generate more electricity from gas and hence reduce reliance on imported oil and coal. Moreover, within a decade or so, these countries will have the possibility of exporting surplus gas to markets where they can fetch better prices. By becoming exporters they will also be able to contribute to European gas supply security in terms of diversifying both routes and sources. However, the question of whether the discovered reserves can find their way to the domestic and international markets in a timely manner requires careful examination. First, meeting domestic demand and creating surplus for exports necessitates the development of the discovered fields, i.e., converting reserves into production capacity.

Companies will carry out costly exploration and field development endeavors only if they foresee the ability to commercialize their discoveries with a favorable rate of return. In this sense, much will depend on the gas price the governments will be asking for on the domestic market, the stability of the countries' regulatory, fiscal and gas policies, and the political atmosphere.

Unfortunately, the countries in the region haven't yet developed a comprehensive and successful energy policy that takes into account the above-mentioned challenges along with the region's geopolitical changes. In the absence of the export option within an effective policy scheme, not only will they be hard-pressed to attract companies for upstream business, but the development of the resources may be seriously delayed. This brings us to the future export potential of the countries in the region.

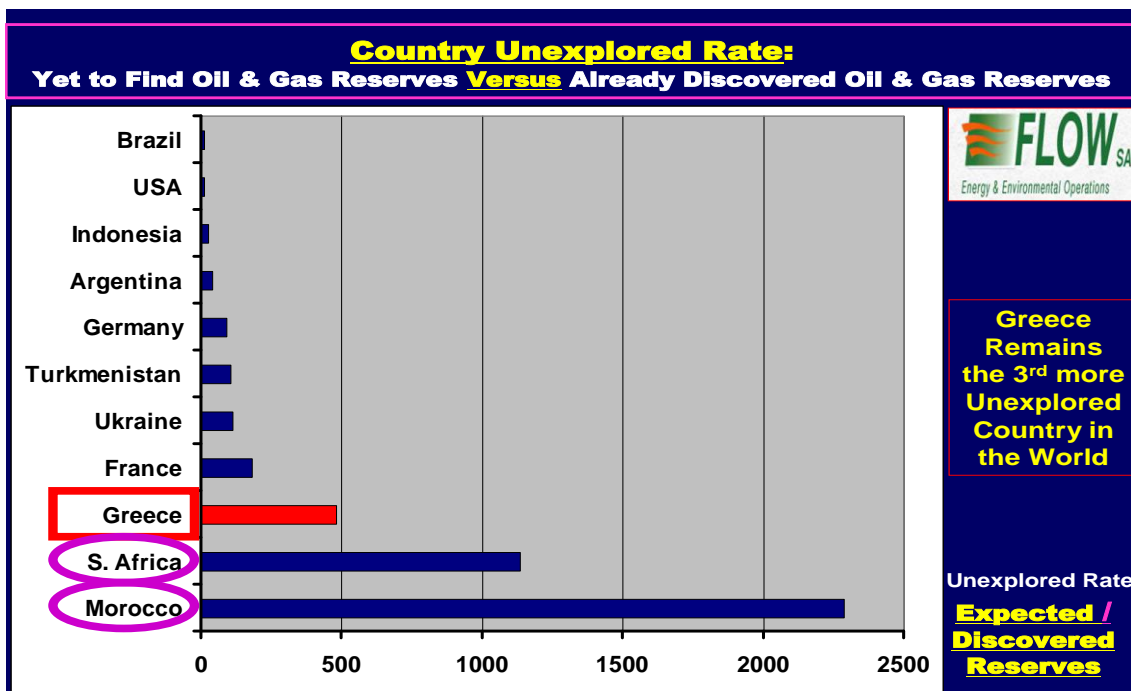

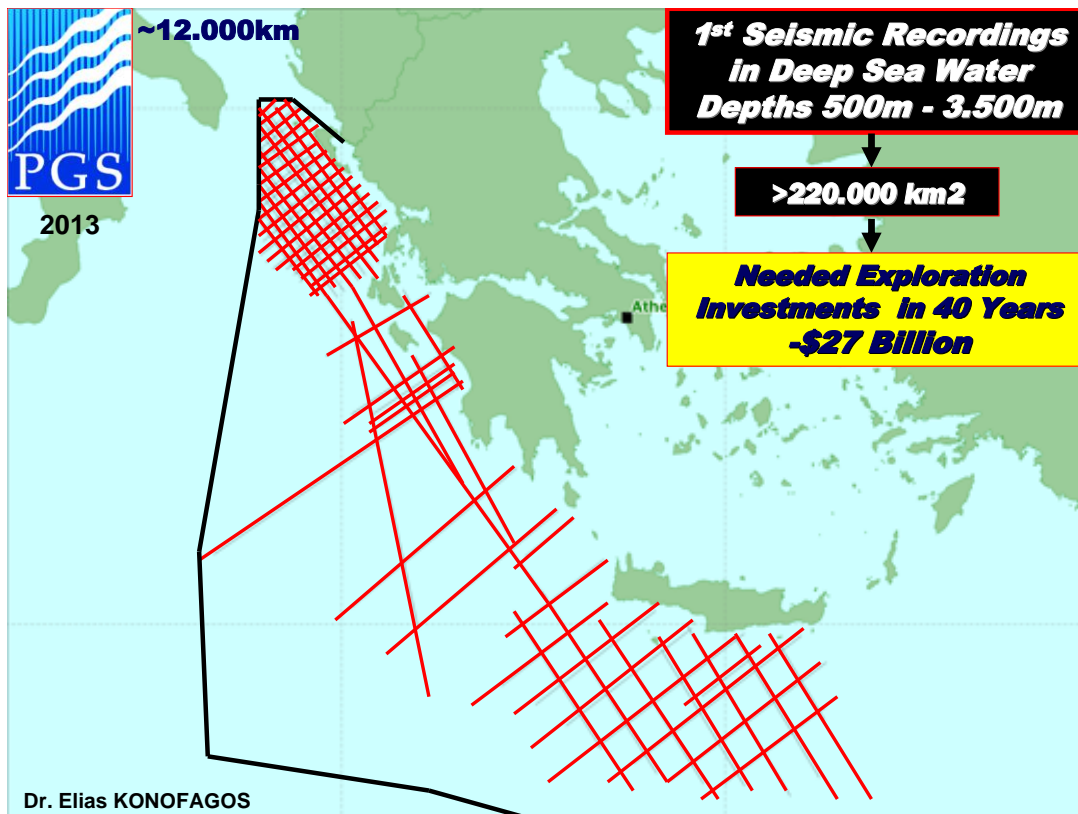
FIGURE 3. Oil and gas reserves unexplored rates by country.

The future of whole East Mediterranean Region depends on the expected evolution in the international market. According to BP (2013), the global proved reserves of natural gas (those that can be recovered with reasonable certainty in the future from known reservoirs under existing economic and operating conditions) are 6,600 Tcf, including Russia's reserves of 1,160 Tcf, Qatar's reserves of 880 Tcf, and Turkmenistan's reserves of 620 Tcf. In addition, there is a

substantial potential for shale gas with a recent estimate of 7,200 Tcf of technically recoverable resources (EIA, 2013). To put these numbers into context, global gas use in 2012 was 117 Tcf (BP, 2013). There are plenty of alternative gas suppliers to satisfy a projected increase in global natural gas demand. Due to its location and geopolitical considerations, Eastern Mediterranean gas has potential but most likely it will not be a major player in global gas markets like as this has happened for the Qatar case. According to recent FLOW Energy studies the most unexplored country in the East Mediterranean region remains Greece. Based on the ratio of already discovered reserves versus yet to find resources Greece remains the third more unexplored country in the world after Morocco and South Africa (see Fig.3).

Recent first seismic fast track interpretations followed by offshore geostatistics related to the Greek continental shelf indicated that biggest expected Oil & Gas possible reserves targets are mostly located in Deep and Ultradeep Greek Sea Waters. Cypriot and Israeli gas field discoveries were also located in ultra deep water depths exceeding 1.500 m and in drilling depths of about 5.500 m under the seabed. We must also notice that East Mediterranean drilling costs were found being between \$70 million to \$120 million per well.

FIGURE 4. Seismic recordings in deep sea waters inside the Greek EEZ.

It is estimated that completion of exploration efforts into offshore sedimentary geological basins of the Ionian & South Crete areas - in totally unexplored frontier zones - will require investments that could reach with 60% probability a minimum amount of \$27 billion € into the next 40 years. On this basis & in order to start attracting exploration investments the Greek government has recently determined a group of 20 offshore blocks located into the Ionian and south Crete geological basins (see Fig.5).

The next step for attracting E&P investments into the Greek offshore areas is the announcement of an International Licensing Round, which has been realised in August 2014.

Through this Round companies are required to submit bids for each of the blocks based to the terms of the tender compatible to the Greek Law and the EU directives and international petroleum contract standards. Following offers evaluation, successful Bidders will be invited to negotiate exploration and production contracts. Usually negotiations can last from 6 months to 1 year period, for an exploration period of 8 years and production period of 25 to 35 years.

FIGURE 5. Offshore blocks determined by the Greek government.

According to the Greek petroleum law based on European Union directive, concessions can also be granted through bid procedures out of licensing rounds, in case that company/ies make an application for acquiring a specific exploration area not included in the map shown in Fig. 5. In case of discovery the Greek petroleum tax provides for a tax of 25% constant for 25 years. This can be considered as a very attractive case.

In the past (1995-1999) only two offshore seismic survey activities have been carried out in country, one in the Ionian Sea and one in Northern Greece. It should be emphasized that at that period there existed a dedicated state company (DEP-EKY subsidiary of the Public Petroleum Corporation of Greece) exclusively responsible for all upstream activities in Greece and abroad. Both the natural environment of the Survey Area, as well as, the ‘Greek bureaucratic procedures’ are indeed very challenging - and sometimes the latter are much more challenging than the former. For the specific activities, things are further complicated by the fact that currently Greece does not have a dedicated entity (like DEP-EKY) with experienced personnel on issues relating to hydrocarbon exploration.

So far, experience has shown that foreign investors need expert local advice and services to assist them in the efficient execution of their projects and in the ‘navigation’ through the confusing maze of the Greek bureaucracy thus avoiding major delays.

Concerning future oil and gas discoveries in Greece, in such a case if these discoveries are developed in a timely and successful way, the region’s resources may significantly change the

energy picture in the wider Mediterranean region. Off course developing these resources will require overcoming numerous major obstacles with geopolitical implications.

In our days Greece - Cyprus - Israel - Egypt and some other surrounding Middle East countries can be considered as a sustainable long term gas security axis in supplying European countries. Based on Forthcoming further Production Oil & Gas Infrastructure in Cyprus and Israel Greece must attract similar investors in order to create soonest his own infrastructure in this joint effort.

In current adverse conditions, Greece can reestablish its economic position by exploiting its Hydrocarbons potential, integrating the whole South East Mediterranean energy reserves, improving the long term energy security of E.U., and making the rest of the reserves of Cyprus, Israel, Lebanon, Egypt, Syria and Turkey more economic attractive in the long run.

By unified reserves and natural gas network, the region can consider all the natural gas and hydrocarbons export possibilities (pipeline or maritime LNG or CNG transport etc) in a competitive framework. Joint energy synergies in the whole East Mediterranean region will certainly contribute to a peaceful better future for the region.

MAKING THE EXPLOITATION SECURE AND PROFITABLE

“How important is maritime security? Ask the Greeks. They faced odds of about three to one at the Battle of Artemisium, the sea side of the battle of Thermopylae. They survived, due partly to good luck, and lived to fight another day at the Battle of Salamis, where they defeated the invading Persians for good. The Greek ability to secure their maritime domain may have saved western civilization as we know it today.”[3]

For centuries the Aegean Sea and the East Mediterranean were and today continue to represent areas of strategic importance to Greece due to the value of their position to the defense of the country and more recently, as described in the first part of the article, to its wealth on natural resources. In the second part of this essay we argue that Greece should strengthen its presence and patrol capacity in the area by using the Hellenic Navy’s capabilities in cooperation with a better equipped Greek Coast Guard.

Greece has been by tradition a seafaring nation and its interest in securing international maritime trade and energy routes is vital and constant. As the chief of the Hellenic Navy Vice Admiral E. Apostolakis H.N. argues, “for Greece there are two specific challenges that currently demand our attention: the security of the energy supply lanes and resources, and the interest in international corporation in the oil and natural gas deposits discovered in the eastern and southern parts of the Mediterranean. This, coupled to the decision on what route the Trans Adriatic pipeline will follow, may change the security parameters in the Ionian Sea and waters south of Crete, and call for a more intense presence of the Hellenic Navy.”[4]

Recent (last decade) discoveries of oil reserves in the Ionian Sea and south of Crete and in the East Med (of the coasts of Cyprus, Lebanon and Israel) have brought the area to the public’s attention. The strong regional interests stem from those discoveries it is likely to lead to geopolitical disputes over territory or natural resources. If these potential disputes will remain unattended, they could lead to tensions and even armed conflicts. It is obvious that Greece has a clear choice when it comes to defending its sovereignty over its Territorial Waters, Continental Shelf and Exclusive Economic Zone (EEZ), declare, explore and use it. As a consequence Greece has to develop a comprehensive strategy for the region that both promotes its sovereignty and enhances its capabilities in the area, while allowing the maintenance of good relations with its neighbors and the international community

TERRITORIAL WATERS – SOVEREIGNTY

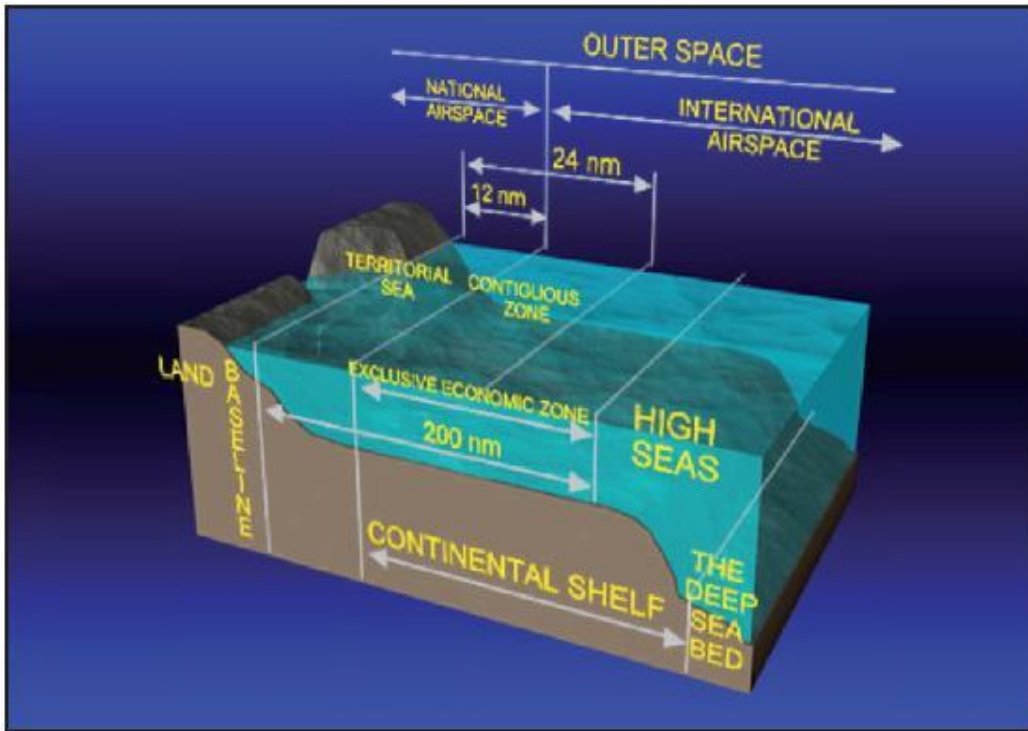
Legal Framework

The United Nations (U.N.) Convention on the Law of the Sea (UNCLOS) is an international agreement which determines the rights and responsibilities of states regarding the use of the world's oceans, setting rules for the management of the seas, the environment, and the exploitation of the living and non-living natural resources. The convention is a comprehensive agreement “intended to establish a new regime for the seas and oceans which will contribute to the realization of a just and equitable international economic order through making provision for the peaceful use of ocean space, the equitable and efficient management and utilization of its resources, and the study, protection and preservation of the marine environment [5]”. It introduces terms such as internal waters, territorial waters, contiguous zone, exclusive economic zone, continental shelf, and international waters which practically are zones which extend from the coast to the open seas as well as set the nations' rights on these zones. With the exception of Turkey and Israel which have not ratified the convention yet the littoral states bordering the Aegean Sea and Eastern Mediterranean are under the provisions of the UNCLOS and are subsequently affected by these zones delimitations. The convention clearly outlines [6] that every state has the right to establish its territorial sea up to a limit not exceeding twelve nautical miles, measured from baselines [7]. In the territorial sea, the sovereignty of the coastal state is absolute, including the water column, the seabed, the subsoil [8], and all living and non-living resources. Vessels from foreign states have the right to sail through this zone only when the passage is innocent and it is not detrimental to the peace, good order or security of the coastal state [9]. Activities that cannot be considered innocent such as fishing, military exercises, espionage or bad willing actions are explicitly forbidden. Another offshore sea zone is the contiguous zone which is a zone the coastal state has the control in order to prevent violation of its customs, fiscal, immigration or to exercise sanitary laws and regulations. This zone cannot be extended twelve nautical miles beyond territorial sea in other words may not extend beyond twenty four nautical miles from the baselines from which the territorial sea is measured [10]. What is really interesting and introduced for the first time by 1982 UNCLOS Convention is the concept of the EEZ. Into this zone, the coastal state has sovereign rights to explore and exploit, to conserve and manage the natural resources, (either living or non-living), of the waters above to the seabed, the seabed itself and its subsoil. The coastal state has also sovereign rights for the economic exploitation and exploration of the zone, such as the production of energy from the water (waves), currents and winds, as well as the rights to establish artificial islands and installations, to establish and use of marine scientific research and rights for the protection and preservation of the marine environment. The EEZ must not extend beyond 200 nautical miles from the baselines from which the territorial sea is measured. Inside the EEZ, foreign states have the freedoms of navigation and over flight, subject to regulation of the coastal states; they also have rights to lay submarine cables and pipelines, as well as other internationally legal activities at sea [11].

Another important zone provided by UNCLOS convention is the Continental Shelf. This seabed zone is the natural prolongation of the landmass territory to the continental margin's outer edge, or 200 nautical miles from the coastal state's baseline, whichever is greater. The coastal states have the right to claim the outer continental shelf beyond 200 nautical miles but not beyond 350 nautical miles from the baselines as long, as the shelf formation is a natural prolongation of the state's continental shelf. Moreover it may never exceed 100 nautical miles beyond the 2.500 m isobaths [12].

Security Zones Provided around Offshore Oil & Gas Facilities

The original internationally agreed 500 m safety exclusion zone was established under article 60.5 of UNCLOS in 1982. The article stated that a state may establish reasonable safety zones, not in excess of 500 m, around their offshore facilities. Within the Australian, U.S., Israel and other countries environment, a similar 500 m security zone have since been established.

FIGURE 6. The UNCLOS maritime zones

(source: <http://www.2b1stconsulting.com/eez/>, retrieved 11 May 2014)

The current internationally agreed 500 m offshore security exclusion zone arrangement available to oil and gas facility operators is commonly agreed as too small and not offering adequate protection to operators.

Apart this Security Zone of 500 m the resolution of IMO (International Marine Organization) on “Safety Zones and Safety of Navigation around Offshore Installations & Structures” considers establishing further safety zones around offshore installations and structures as it has been suggested very recently by a special Australian inquiry committee [13]. The inquiry recommends that immediate consideration is given to extending and hardening current security exclusion zone boundaries and arrangements to increase the safety and security of offshore facilities from unlawful or unauthorized intrusion and threat. More specifically recommended to introduce a new three-tiered approach to security zoning for all offshore facilities within Australian waters, including:

1. a cautionary zone associated with traffic separation schemes, traffic lanes and recommended routes of 15 nautical miles from any offshore facility that requires vessel operators to make and maintain communication with facilities within its radius,
2. an area, to be avoided, of 5 nautical miles from any offshore facility that acts to prohibit entry into the zone by shipping unrelated to the offshore facilities and

3. an exclusion zone, within the area to be avoided, of between 1 and 2.5 nautical miles for all shipping that is not directly related with the facility operations and to which access by can only be gained through express approval to enter given by the operator (Fig.7 & Fig.8).

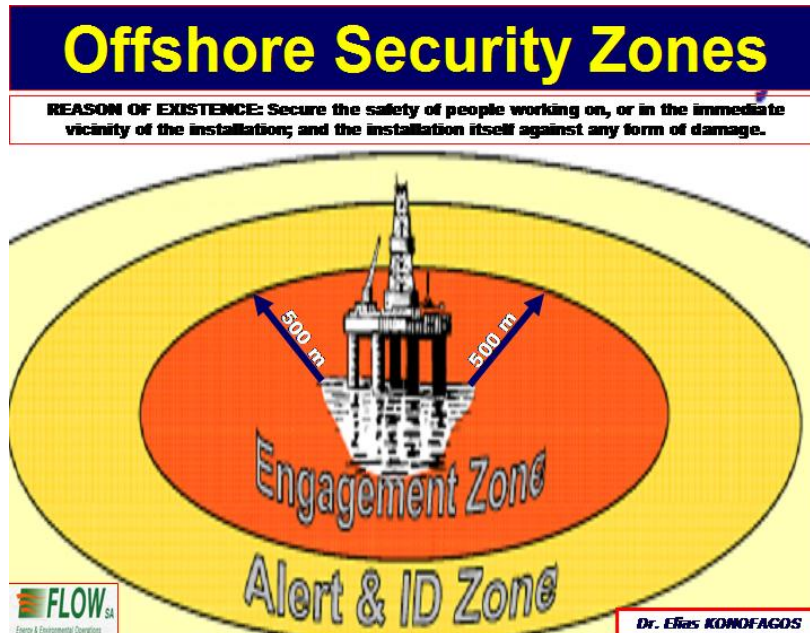

FIGURE 7. Engagement Security Zone according to UNCLOS convention.

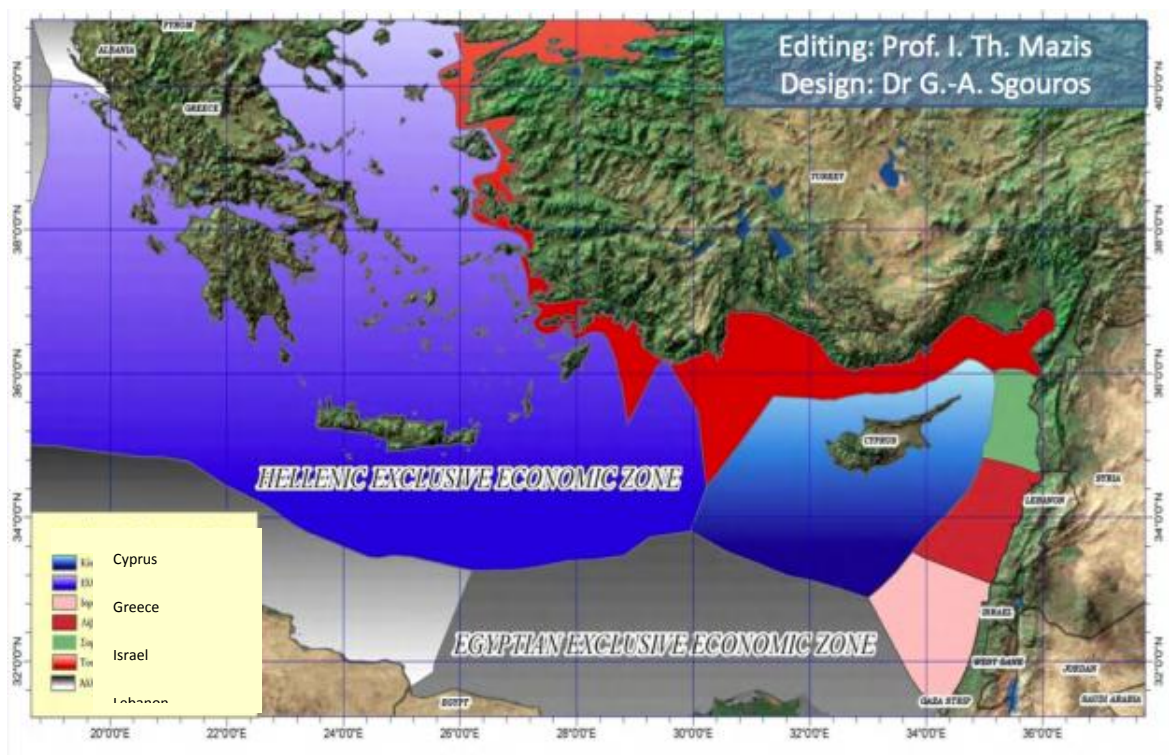
FIGURE 8. Engagement Security Zone, according to Australian enquiry committee.

THREATS

For Greece, national sovereignty is becoming tied to the territorial integrity and the protection of its territorial waters and EEZ. As it was mentioned earlier the extend of the EEZ of Greece is approximately 496.000 km², about 3 times the country's land surface (see fig. 9) [14].

Therefore, Greece's principal interests lie in protecting its legitimate claims in the area, its islands and the surrounding waters. Though security is certainly an issue for Athens, its guarantee lies on Greece's legal and substantiated territorial claims to the region and the potential resource benefits. Today's threats are coming from the instability which prevails in the Eastern Mediterranean (Syria, Lebanon, Egypt, Libya) and the threats and the general aggressive attitude of Turkey towards Greece and Cyprus [15].

FIGURE 9. Exclusive Economic Zones, East Mediterranean

Maritime strategists have been traditionally concerned with the threat of interstate confrontation. Although a state to state confrontation seem to be a remote scenario in a globalization environment, military security concerns at sea have not disappeared today. The risk of confrontation at sea cannot be excluded and consequently, maintaining traditional sea power should remain a main objective for Greece. However, today's maritime challenges go beyond the narrow conception of defense of an interstate conflict scenario. They are more diverse, complex, unpredictable, and intertwined. In the post-Cold war security environment, the sources of threats as well as their targets have become more diverse.

Threats from non-state actors at sea, terrorists, pirates, or organized crime, as well as the growing flow of illegal immigrants, particularly from Africa and Asia to Europe, have raised the problem of effective maritime governance and border control. In particular, the control over the porous maritime borders has gained increasing prominence. Attention has to be given to:

- ◇ Ensure national sovereignty and secure the borders to the illegal immigration flow.

◇ Respond to the vulnerability to terrorist attacks of sea-based critical energy infrastructure and of maritime flows of energy resources.

◇ Deal with the survival of the oceanic environment which is increasingly endangered by marine pollution - either accidental or intentional - and by the depletion of marine resources caused by illegal fishing and overfishing.

In total, the new threats that have emerged next to older ones pose new challenges and require new responses. They represent challenges not only in terms of naval power and dominance, but also in terms of economic welfare, protection of the environment, and the integrity of our societies. It is these type “unconventional” threats at sea that the concept of maritime security - in parallel with the traditional naval defense - aims to encounter. The main objectives of Greece’s maritime security strategy are thus to prevent the use of maritime spaces for illegal activities and to secure the movement of people and the flow of vital resources on the East Mediterranean. As such, maritime security is not a new task to the Greek Navy. Securing vital sea lines of communication has always been one of its key objectives. Hellenic Navy has a long tradition in protecting the maritime environment and has the capacity to mobilize and project naval power in support of crisis prevention, response and management plans.

As it is the case in Eastern Mediterranean, technological innovations have allowed the exploration and drilling activities to move into increasingly remote and geographically hostile locations. As a result the need for continuous security increases. Security is vital since it provides oil and gas companies the freedom to find, develop and manage assets and to deliver supplies without interference. Being secure derives from having the correct strategy, through innovative technology into a robust implementation, supported by rigorous systems management. H.N. has the ability and all the necessary means to provide multiple and overlapping layers of protection and ensure security in a context that is often technically challenging. More specific H.N.:

◇ Is able to manage the security risks, develop a security strategy and define a security policy adapted to the particular local conditions. Through his operation centre can enable actors to analyze threats, generate early warnings, prepare intervention programs and manage crises and can articulate a complete activity recovery plan.

◇ Has the infrastructure to ensure cyber and communication systems security, by protecting digital information systems and data transmission from theft, loss, corruption and attack.

◇ Can provide and perform high quality and effective search and rescue operations.

◇ In cooperation with the Hellenic Coast Guard can counter illegal activities, and provide intrusion detection and perimeter protection of the energy sites by controlling the illegal immigrant flow and successfully confront all possible terrorists’ attacks. In addition, with its airborne, ground and maritime surveillance units is able to protect facilities from threats wherever they may come from.

◇ Can provide a complete, integrated surveillance and management system for mobile vessels by guaranteeing constant air, surface and subsurface presence on the field.

◇ Can assist the Hellenic Coast Guard in the port and coastal sea control operations and in monitoring, detecting and manage pollution incidents.

RESOURCES ALLOCATION

“The licenses of silver mines whenever they would like to start the production from a new mine they declare it to the authorized citizens ... so that the State will levy as royalty the one twenty fourth of the produced ore .... the annual state incomes from the royalties were one hundred talants, some of the citizens (appr. 30 proposed this income to be shared, but Themistocles opposed to this ... After he has taken these money he build one hundred triremes,

... , which were used to fight the barbarians in naval battle of to the Salamis”. (Aristoteles “Athenians State”) [16]

There is an analogy between the Golden Century of ancient Athens and the present period. Greece is now facing a major challenge. The width of Greece’s EEZ is quite large and the overall infrastructure costs in securing the forthcoming hydrocarbons exploration & production operations are expected to be very high. The resources generated from the exploitation of the natural energy sources hidden inside its EEZ should be distributed wisely in order to ensure their viability and society’s long and future prosperity. We argue that a strategy that places importance on the East Mediterranean should be exercised through the allocation of significant part of these resources to infrastructure building and procurement that will improve the country’s capabilities to ensure safe energy resources exploitation and safeguard the energy routes for itself and Europe and the development of the capabilities of the Greek naval forces and the Greek Coast Guard.

A Navy capable of operating across the deep waters of open seas (Blue Water Navy [17]) will further expand Greece’s influence at sea and will:

- ◇ Secure its territory
- ◇ Project power farther than its shores
- ◇ Deter and prevent potential aggressors
- ◇ Ensure safe energy resources exploitation
- ◇ Secure energy routes
- ◇ Respond to Turkey’s naval ambitions

A blue water navy and a properly staffed and with modern equipments national Coast Guard would provide muscle for all these strategic imperatives, enhance regional power projection capabilities, more effectively protect Greece’s expanding energy and trade routes, and enable stronger defense and trade ties with other nations.

There are some key goals that H.N. must accomplish in order to successfully complete its mission:

- ◇ Develop air surveillance (fixed wing aircrafts and UAV’s) and satellite capabilities.
- ◇ Develop logistics and replenishment at sea capabilities and further upgrade and reinforce its facilities at Crete, especially on the East part of the island.
- ◇ Build naval units.
- ◇ Cooperate closely with the Hellenic Coast Guard.
- ◇ Go out to the sea often and think like a blue-water navy.

It is important to note at this point that defense procurements and acquiring new capabilities, such as new long range vessels and aircrafts, are costly and time-consuming ventures. The need to start work on these projects within a proper time frame is especially urgent as it remains likely that the East Mediterranean will soon begin to be an increasingly important energy crossroad of international interest.

COOPERATION. THE BEST SOLUTION TO THE SECURITY PROBLEM

The current world is better interconnected today than during the Cold War years. In pursuing war today, powers are faced with higher economic costs and potential exclusion from the international community. A more modern approach towards sovereignty within today’s globalized world of international security is a multidimensional approach. The objectives of security and control and the ways to accomplish them have been addressed earlier. Legitimacy is another dimension that needs to be respected as well. We consider it as the concept that offers a state the right to make rules and to act peacefully in order to protect its national

interests and guarantee sovereignty in an environment whose operating principles are defined by the international law.

It is obvious that the ideal approach to the security issues addressed earlier is through collaboration among the countries bordering East Mediterranean sea. The use of international law as a resolving tool to bilateral and international disputes, a long tradition and main strategy of Greece foreign policy, gives her the legal and legitimate advantage over its neighbours. In fact it is the only way that in the long run can guarantee the security and stability in the region and offers Athens the necessary legitimacy to lead in a collaboration campaign. By enhancing its relations with all its neighbors Greece can ensure that the region is both secure and accessible to exploitation. In order to mitigate the costs of disrupting trade routes and achieve resource exploitation while ensuring the rule of law in the region, Greece should initiate bilateral maritime security cooperation with Turkey similar to the ones she has developed with Cyprus, Israel and recently Egypt.

An effective strategy that allows for greater cooperation among the all nations having economic and national interests in the area, including Turkey, may not be politically popular, yet it would be the most effective way of ensuring that all governments are capable of responding rapidly to emergencies throughout the region and at the end will be able to exploit to their advantage the natural resources hidden in the area. It would take the development of an entirely new security approach in the region, based on common understanding, common interests and the international law, which undoubtedly will ensure a peaceful cooperation among all neighboring nations to the common interest of all.

CONCLUSION

During the next 35 years the Greek state must attract huge foreign investments in order to explore, discover and exploit his offshore oil and gas fields mostly located in deep & ultra deep sea water depths and in international waters. According to international common practice, the above oil and gas offshore exploration and production investments demand a geopolitical stable environment and have to be secured from terrorism, sabotage, piracy and other possible attacks. The smallest part of the costs of the necessary protective infrastructure of the exploration and production operations is born from the oil companies (on the drilling or production facilities) and the biggest part of the costs are born from the state itself.

It important to realize that over the past 50 years Greece has held the view that its national interests are served strictly by the international law and its strategy was planned based on a predictable and stable Turkey. Now it seems that Athens may have to get used to the idea of dealing with an unpredictable, not very stable and possible aggressive Turkey with its leaders often on the edge, and needs to be prepared.

If Greece is serious about exploiting its natural resources must:

1. Create the necessary exploration and production strategy related to security of the forthcoming oil and gas offshore investments.

2. The above strategy must be in harmony with what is happening in our neighboring countries (Cyprus and Israel) and the region in general (Turkey, Syria, Egypt, Libya).

3. Take the initiative to develop a cooperation strategy with all its neighboring countries based on the respect of the international law.

4. Take into account that the oil and gas operation security costs in the international waters are usually very high, thus part of the forthcoming oil and gas fields' net income taken from the Greek state must be conveyed to the improvement of the Hellenic Navy and Hellenic Coast Guard security infrastructures.

REFERENCES

1. Dr E. Konofagos, Lavrion Silver Mines Ancient Technology, Essay, October 2008.
2. Th. Kariotis "The suspense for the EEZ continues" Epikera Magazine 31.01.2013.
3. T. Kelly Acting Assistant Secretary, Bureau of Political-Military Affairs. U.S. Naval War College Newport, Rhode Island March 25, 2014.
4. HIS Jane's Defense Weekly. 2 July 2014 Vol 51 - Issue 27
5. United Nations Convention on the Law of the Sea, ANNEX VI, p207
6. United Nations Convention on the Law of the Sea, Article 3
7. According to UNCLOS the normal baseline for measuring the breadth of the territorial sea is the low-water line along the coast as marked on large-scale charts officially recognized by the coastal State.
8. United Nations Convention on the Law of the Sea, Article 2
9. Ibid, Article 19
10. Ibid, Article 33
11. Ibid, Article 57
12. A virtual line which connects all points having the same depth below a water surface.
13. Australian Government, Offshore Oil and Gas Resources Sector Security Inquiry. This recommendation has already been considered by many countries, including Israel.
14. Table taken from Dr Th. Mazis' lecture to the H.N. Naval War College on March 17, 2014.
15. - Turkish provocative moves within Cyprus' Exclusive Economic Zone (EEZ) were discussed in telephone conversations, on Monday, between Greek Deputy Prime Minister and Minister of Foreign Affairs Evangelos Venizelos and Cyprus President Nicos Anastasiades as well as Cypriot Foreign Minister Ioannis Kasoulides, a Greek Foreign Ministry press release says. Cyprus News Agency – NICOSIA, 6/10/2014 17:12
16. - Greek Cypriot officials said Ankara had issued a maritime advisory that a Turkish seismic vessel would be carrying out work in the same area as ENI's platform from Oct. 20. Turkey does not recognize the jurisdiction of the Nicosia government in the exploration area. "We consider this development particularly serious" Cypriot foreign minister Ioannis Kasoulides told a news conference in Nicosia. The area where ENI is carrying out the drill falls within Cyprus's exclusive economic zone, an area internationally recognized, except by Turkey, as being Cypriot waters, he said. Kathimerini, 6/10/2014.
17. Dr E. Konofagos, Lavrion Silver Mines Ancient Technology, Essay, October 2008.
18. "British Maritime Doctrine, BR 1806, Third Edition". 2004. "The operating areas of maritime forces range from the deep waters of the open oceans (known colloquially as blue water)."

Reducing Defence Expenditure in Greece: A Recipe in View of the Turkish Rivalry

George A. Zombanakis

Research Department, Bank of Greece, 21 Panepistimiou street, 102 50, Athens

Abstract. The persistent Troika (IMF, ECB, EC) guidelines require defence expenditure cuts together with terminating the operation of most of the Greek defence industries thus looking forward to collecting some form of a peace dividend. This paper proposes a compromising solution aiming at restricting defence spending without adverse repercussions on national security issues. It proposes, more specifically, an import-substitution policy concerning the procurement of defence equipment, placing emphasis on domestic production to the best possible extent. Needless to point out that the impact of such a policy on production, employment and growth is positive beyond any doubt, especially as it concerns the revival on ENAE.

Keywords: Defence expenditure, peace dividend.

PACS: 89.65.Gh

I. INTRODUCTION

In the middle of a six-year economic crisis turmoil the Greek authorities had to decide on the extent to which defence expenditure cuts were necessary and to what extent such cuts were feasible without endangering the country's national security interests. Taking such a decision, however, presupposes that one takes into consideration that National Security and Defence is classified as a public good in which case its consumers enjoy the following benefits:

- a. Non-rivalry, meaning that several consumers can consume the same good without diminishing its value.
- b. Non-excludability, ensuring that no consumer can be prevented from consuming the specific good.
- c. The indivisible benefit accrued following the simultaneous consumption of any public good guarantees that the satisfaction enjoyed by an individual consumer does not entail a corresponding benefit reduction for the rest of the society members.

It follows, therefore, that National Defence, in its capacity of a public good, can not be considered as subject to the laws of supply and demand in a manner followed by a producer addressing any private good market under the profit-maximisation guidelines. It has been

considered necessary, therefore, to focus on the issue of National Defence by means of a specific scientific area, that of Defence Economics.

The rising costs of defence systems imposing a binding constraint on national budgets thus leading to their dramatic reduction has come to be one of the most challenging Defence Economics issues of our days. In view of such an environment one needs to embark on a constrained-optimisation procedure bearing in mind the effectiveness of the country's defence systems on one hand and the various non-defence alternative needs in the "peace dividend" sense, on another.

Such an assessment exercise, however, presupposes distinguishing between defence spending and security the latter being the ultimate requirement. Given, however, that assessing security is practically impossible its value is approximated assuming that it stands as a monotonic function of the country's defence expenditure. This assumption in its turn presupposes that defence spending is channeled to the purchase of those items that can lead to security maximization, something which is not always realistic bearing in mind that security depends on a wide variety of additional variables such as the domestic defence industrial base.

It is evident, therefore, that deciding on the extent to which defence spending is indeed a top priority presupposes thorough and deep understanding of both the "peace dividend" concept, as well as the existence of a sound defence industrial base.

II. THEORETICAL BACKGROUND

The concept of the "peace dividend" is used to describe the benefits derived following the reduction of defence spending and the channeling of expenditure away from defence to non-defence activities. From the point of view of Economics, reducing defence spending is interpreted as an investment procedure entailing adverse direct consequences like unemployment or underemployment at its initial steps while bringing about long – term benefits following the re-employment of the resources previously engaged in defence activities, to the production of non-defence items.

The realization of such a procedure, however, depends on the extent to which factors of production may be able to shift away from the defence and towards the non-defence production mechanism, a very important, but also time-consuming procedure. It is necessary to remember that this shift refers to much more than just money transfer from one category of expenditure to another. What it involves, instead, is the redistribution of resources in the country's industrial complex including training of military and civilian personnel, as well as adoption of the capital equipment previously employed in the defence line of production to be used for non - defence purposes. Thus, scientists and engineers shall be trained to contribute to the development of alternative lines of production while land and capital equipment like military bases and defence installations shall be converted to adapt to the non – defence production specifications.

It is important to remember that such a process does not result to a direct and immediate peace dividend ready to be channeled to alternative activities. In fact ignoring the short – run adjustment cost of such a radical transformation procedure would lead to disregarding the resource unemployment or underemployment suffered following the defence spending restrictions. Such restrictions would bring about a considerable social and economic impact translated in terms of unemployment of the military and civilian personnel previously employed in the defence lines of production especially in areas in which such an activity represents the main source of income and employment.

Consequently, defence - spending reduction must be regarded as an investment activity entailing short – run adjustment costs mainly in terms of unemployment, followed by a series of medium and long – run benefits as transformed resources become engaged in the production of

non – defence items. This means that the cost – benefit analysis of such a venture demands the calculation of the present value of a time series of returns (either positive or negative) on the basis of a commonly accepted interest rate. Once this has been carried out, the policy maker will be in a position to question the validity of two myths: The first claims that there is always a direct and tangible peace dividend collected by the economy of a country that embarks in such a resource shift. The second myth argues that reducing defence expenditure shall lead to a non – reversible economic crisis. Such a possibility, however, seems rather remote as it presupposes, implicitly at least, that such an economy relies exclusively on its defence industrial base for its existence. But even in cases of large, industrial economies relying heavily on defence equipment production, exporting such items instead of cutting down their production tends to be a rather popular practice. Such practices, however, while supporting production and the balance of payments of the producing country, encourage local and small – scale warfare via the promotion of arms trade worldwide.

Last but not least a final point must be taken into serious consideration: Once the focus shifts to defence spending it is important to determine its nature. In fact there is a vast difference between importing defence equipment, even if such a move includes military offsets, and manufacturing the equipment at home using the domestic defence industrial base. It is obvious that the latter case is by far preferable since it contributes to the local GDP by mobilising the domestic production mechanism via the use of the national human and property resources. The successful implementation of this option, however, presupposes the existence of a reasonably well - developed domestic “defence industrial base”. This term is employed to describe the national defence industry which has come to represent more than just a means to support the national defence and security policy. In fact, by means of taking advantage of international trade and R and D agreements several countries use their national defence industrial base to promote their foreign and economic policy interests. Thus the benefits accrued by means of developing and supporting a sound defence industrial base stem from its potential to safeguard the availability and immediate access to the defence equipment items required during crises periods, relieved from the pressure exercised by international oligopolies mainly concerning price issues. But as earlier stated, the most important benefits of developing a sound domestic defence industry relate to its contribution to the national growth and employment, the export promotion and the support of technology transfer.

III. THE GREEK CASE

The background of the Hellenic industrial defence infrastructure reveals the absence of elementary long – term planning, given that the various production units composing this defence industrial base have been built following the 1974 Greek – Turkish crisis which revealed a number of serious weaknesses regarding equipment procurement of the Hellenic Armed Forces. In fact, the main weakness being the dependence on foreign producers has caused serious delays in delivering the equipment or its spare parts in time neutralising, as a result, a considerable number of units during crises periods while depriving the economy of substantial foreign exchange reserves.

Once such weaknesses pointed the need to a national defence structure the National Defence Industrial Service (“ΥΠΟΒΙ”) undertook the task of setting the foundations of such an industrial complex in 1977. These led to establishing “EAB” (Hellenic Aerospace Industry), “EBO” (the so-called Hellenic Arms Industry which later merged with “PYRKAL” to form the Hellenic Defence Systems – “ΕΑΣ”), the buying – up of “Steyer” which changed to “ΕΛΒΟ” (Hellenic Vehicle Industry), the promotion of the two major shipyards building activities and the encouragement of the private sector to contribute to the local defence industry.

The progress attained on the basis of this infrastructure regarding the support of the Hellenic Armed Forces equipment needs leaves a lot to be desired, given that it has been able to support only a small percentage of the national defence requirements, as these are described by means of the Medium – Term Development and Modernisation Programmes (ΕΜΠΑΕ). The main reason of this failure is the inefficiency caused by the deep involvement of the political influence through the public sector. Such forms of political interference promote extensive corruption which, in its turn, leads to waisting public resources and delaying equipment deliveries. This, in its turn, promotes imports of equipment at the expense of domestic production in order to guarantee the readiness of the Hellenic Armed Forces. The involvement of a corrupt and inefficient public sector is distructive to such an extent that it makes other relevant problems like the one caused by the absence of coordination with the Defence Ministry or with academic and research institutes appear rather minor.

One can hardly wonder, therefore, why the Hellenic Defence Industry suffers heavy losses. In fact, by the end of 2013, the debt of ΕΑΣ to the government amounted to more than €1 bill. while the losses of ΕΛΒΟ have been far from negligible.

Given the above disappointing background it has already been pointed out that the domestic industry can support just a small fraction, maybe a one-digit percentage figure, of the Hellenic Armed Forces equipment requirements, thus failing to contribute to the country's economic growth (Zombanakis 2009). Resolving the problem of this negligible contribution to the national GDP (which explains why all calculations of any possible peace dividend are meaningless) calls for the following recipe:

1. The political involvement in the implementation of the Medium – Term Development and Modernisation Programmes (ΕΜΠΑΕ) must be strictly prohibited unless foreign policy issues arise.
2. The implementation of the Medium – Term Development and Modernisation Programmes (ΕΜΠΑΕ) and, consequently, the equipment choice must follow the so called PPBS (Planning Programming Budgeting System) based on a cost – benefit analysis reasoning. This logic, in its turn, relies on a constrained-maximisation technique which aims either at a benefit maximization given the financial constraints or at a cost minimization when focusing on a specific target.

There is, in addition, a second reason why research on the Greek case points to reaping just a negligibe peace dividend when moving resources from defence to non-defence lines of production (Brauer 2003). This reason relates to questioning the choices made at a political level, choices which led to transferring resources to non-defence activities which, however, have been proven inefficient and, as a result, non-productive in terms of a peace dividend contribution. A typical example of such a case is the persistence of the authorities to curtail defence expenditure as this has been scheduled in the ΕΜΠΑΕ, despite parliamentary approval, arguing that the funds curtailed were to be channeled to financing the 1996 Olympic Games in Athens. The failure to host the 1996 Olympic Games in Greece hardly contributed to using these funds for productive purposes. The 200 billion drachmas debt of the notorious “agricultural cooperatives”, by contrast, has been “favourably arranged” in 1997 while during the same year the public sector enterprises after suffering losses of the order of 586 billion drachmas have been encouraged to continue doing so by receiving subsidies amounting to 1,35 trillion from the state budget. Assessing the reasoning and validity of such decisions which certainly fail to produce any form of peace dividend requires the following information: The subsidies of the public sector enterprises for the specific year have been about 70% higher than the annual defence expenditure of the country which amounted to 800 billion drachmas. Given that due to severe defence budget cuts the government opted for purchasing F-16 fighters (7.0 billion drachmas each) instead of F-15 (14 billion drachmas each) one can safely argue that the

“favourable arrangement” of the agricultural cooperatives has deprived the Hellenic Air Force from acquiring 15 F-15, a certainly much more useful fighter for the geopolitical and strategic targets of Greece compared to the F-16¹. Likewise, the annual public enterprises subsidies could be able to finance the purchase of 193 F-16 (more than three times the number required) or 96 F-15 (i. e. about 2.5 times more than the Hellenic Air Force requirements) (Kyriazis and Somakos 1999).

It is rather straightforward to conclude on the basis of the above, that assessing any form of peace dividend is rather impossible in the case of the Greek economy, given both the negligible contribution of the defence - industry resources to the country's GDP and the fact that once these resources are eventually diverted, they are channeled to activities in which they are wasted rather than being productive. It is also easy to see that the responsibility for the mismanagement of the state-owned defence industrial base as well as the selection of the economic activity to which funds earlier designed for defence spending may be diverted is clearly a government burden. An evaluation of the final choices in all such cases demonstrates the extent to which the political authorities have simply mismanaged and eventually wasted the resources involved.

IV. THE TURKISH CASE

The Defence Industrial Base Secretariat (SSM) is responsible for the development and technological update of the Turkish defence industry which is financed by the Defence Industries Support Fund (DISF) using tax revenues on income, petrol, beverages and tobacco, legal gambling and betting, interest-rate revenues and military service exemption fees. These revenues supplemented by the annual state budget provision for the armed forces lead to building up a sizable economic magnitude and lead to the conclusion that the Turkish defence expenditure as this is reported in the state budget is rather underestimated.

A second major fund that finances the defence spending of the country is “OYAK” (Armed Forces Trust and Pension Fund) which, however, is included in the defence budget. Founded back in 1961 it concerns local investment activity in real estate, banking, automobile and oil industries etc. It is also the recipient of a considerable number of state subsidies thus being one of the top five cooperatives in Turkey.

The so-called TSKGV is a similar fund established in 1987. This fund has similar benefits and finances major defence production programmes, thanks to its connections with the country's political and economic network.

Last, but not least, the Turkish Armed Forces Fund (TAFF) contributes to the development of the country's defence industry by encouraging and supporting investment activity in its fields of interest. Its annual revenue exceeds \$1.0 billion and relies heavily on taxes collected from beverages and tobacco, gambling and lottery. It is also a major partner of a number of defence industries like Aselsan (electronics), Aspilsan (batteries) and Havelsan (airspace industry) and non-defence firms like Ditas (oil transportation), Netas (telecommunications), Koytas (machinery) and Otomarsan (transport equipment).

It is only straightforward to see that the distortions introduced by the functions of these funds to the structure of the local economy are far from being negligible, especially as it regards

---

¹ The F-15 is a twin-engine fighter jet capable of extremely high speeds and altitudes. It can operate in all weather conditions and carry a variety of air-to-air and air-to-surface weapons. The F-16 is a less powerful but more maneuverable single-engine fighter aircraft, cheaper, and lighter designed with an emphasis on ease of maintenance and maneuverability.

competitiveness, income distribution and social welfare and account for the reasons why the Turkish armed forces do not welcome the prospect of the country's full EU membership.

Concluding this brief overview of the Turkish defence industry one must point out the contribution of major firms like "FNSS" (army vehicles co-production with US firms), "MIKES" and "TAI". (participation in the F-16 production programme together with Lockheed Martin) and "TEI". (joint production programme of F110/GE100 engines for F-16, together with General Electric Company).

The outlook for the next 25 to 30 years is that this industrial complex shall contribute to the replacement or modernization of a large number of defence equipment items, a contribution that is expected to cost about \$150 billion including operation and maintenance (Pavlopoulos 2000)². This investment programme aims at producing high technology equipment that will cover about 50% of the Turkish armed forces requirements.

As it concerns import substitution using domestic production Turkey usually favours joint ventures for co-production, an option to which foreign partners usually impose constraints regarding high technology transfer.

On the basis of the above it becomes obvious that Turkey has got a clear upper hand compared to Greece regarding the extent to which the domestic defence industrial base contributes to the armed forces equipment requirements. It is, therefore, ironic to listen to the Turkish Prime Minister concluding during his October 2010 visit to Athens that "behind the [Greek economic] crisis one can see defence spending". It appears, however, that Mr. Erdogan failed to recall that contrary to the Greek case the flourishing Turkish defence industry supplies the country's armed forces with a considerable percentage of their procurement requirements thus contributing to enhancing the economy's rate of growth and employment rate, while contributing to technology transfer. By contrast, the contribution of the Greek defence industry to the country's ΕΜΠΑΕ requirements is minimal thus encouraging imports of equipment by local agents against the interests of the Greek economy.

V. PROPOSING A SOLUTION

The Troika demands that the majority of the Greek defence industries must close down on the grounds of their long term history of losses. The Greek side, by contrast, insists on the argument that these firms are operational in view of the political cost suffered following their closing down and the impact on unemployment that such a possibility entails.

Looking for a compromising solution between these two extreme positions one may recall that recent literature sources argue in favour of the benefits accrued when promoting the local defence industrial base in the logic of an import – substitution strategy aiming at supporting the procurement requirements of the armed forces to the best possible extent (Andreou et al. 2013). The economic dimension of such benefits (GDP rise, unemployment reduction, technology transfer), is accompanied by operational ones (immediate availability of equipment and support during crisis periods together with independence from foreign procurement agents, suppliers and firms). It is only reasonable to argue, therefore, that to the extent that the increase of defence spending on equipment is considered necessary, it may regard to a considerable extent procurement requirements satisfied by the domestic defence industrial base. This, in its turn, presupposes that this domestic defence industrial base has gone through an upgrading procedure to relieve itself from the state interference, mismanagement and corruption. Such a procedure may also aim at a close cooperation of the defence equipment producers with the

---

² Out of a sum of \$150 billion, the Turkish Navy is allocated \$25 billion including \$2 billion aiming at building a helicopter carrier.

Defence Ministry and the ΕΜΠΑΕ, as well as the various academic institutions that can support research and development programmes for the armed forces.

The colossal damage incurred upon the security and defence structure, as well as the economy of Greece as a result of the fatal managerial blunders committed in the past has revealed its painful consequences in the case of the ENAE shipyards. The fact remains, however, that the attainment of the strategic, political and economic targets of the Greek policy making have always presupposed and still do, to a very large extent, naval dominance. One may therefore argue in favour of the following proposition when facing the pressure exercise by the Troika to close down the various defence industries:

Terminate the operation of all production units comprising the Hellenic defence industrial base (possibly excluding EAB) in return for re-operating the ENAE (Scaramangas Shipyards), following the return of the firm under state control. This proposition may contradict the reasoning analysed so far relying on favouring the privatization of the defence firms, it will, however, enable the payment of all fees and fines imposed by the European Commission so far imposed for extensive state subsidization of the ENAE during the past. This in its turn will lift all prohibitions concerning possible defence and non-defence equipment production and export by the company, bearing in mind that producing exclusively to satisfy the Hellenic Navy needs is clearly only a short-term option during a period in which export orientation can guarantee the long-term prospects of the largest shipyards in the area. A solution along these lines will allow, to a large extent, the re-employment of those that have been previously employed in the firms comprising the Hellenic defence industrial base; it will contribute to the country's growth rate through its own production as well as its support to a cluster of complementary shipbuilding firms. Once thus established in the international competitive environment then the firm may be privatized for a much higher price compared to what its present value can allow while a merger with the Eleusis Shipyards may be a promising option in view of the tough competition in the area of defence firms worldwide.

The ENAE - case stagnation has been translated to a heavy toll for the Greek national security, defence and economy, given that the country has been deprived of the enormous benefits and advantages which the commission and use of the four 214 -Type submarines would entail in return for at least €2.5 billion payments already realized. During a considerable time period the reliability, effectiveness and operational potential of one of the best conventional submarines ever built have been questioned by the press on account of a series of financial manipulations and scandals related to its procurement procedures. In such cases, however, in which a selection of a vital weapon system is involved, one must be able to distinguish between the financial dimension of the procurement process which admittedly leaves a lot to be desired in the specific case, and others like the geopolitical and operational value of the system acquired. It goes without saying that the consideration of all these aspects is a necessity before an objective evaluation of any defence system provision may be seriously considered.

Given the analysis thus far, the fact remains that during crises periods suggesting a defence procurement reduction recipe is more than attractive for the average tax payer, especially in cases in which such recipes bear a substantial weight given that they are suggested by the IMF and the ECB. It is the duty of the policy maker, however, to underline the pressures, demands and threats coming from the part of Turkey regarding a variety of issues the latest being the possibilities of Cyprus exploiting its hydrocarbon resources jointly with Greece and Israel. Such an environment may lead to a considerable extent of instability thus allowing practically negligible margins to defence spending reduction policies.

Focusing on the 214 - Type submarines case and in view of the priorities assigned by the Turkish government for the acquisition of a number of brand new ones, their purchase and recent arrangement for their delivery to the Hellenic Navy seems to be a rather successful move to support the bargaining power of the Greek side in the case of a joint venture together with Cyprus and Israel to exploit the hydrocarbon resources in the area.

One can only wish that the acquisition and commissioning of the four 214 – Type submarines may be the first step to the direction of resolving the ENAE issue which is admittedly rather complicated. But it is far more than certain, that no cost can be considered high enough to counterbalance the benefits following the revival of the ENAE and their contribution to the production and export activity of the country.

REFERENCES

1. Andreou A, P. Migiakis and G. Zombanakis (2013), “On Defence Expenditure Reduction: Balancing between Austerity and Security in Greece”, *Peace Economics Peace Science and Public Policy*, <http://www.degruyter.com/view/j/peps.2013.19.issue-3/peps-2013-0030/peps-2013-0030.xml?format=INT>
2. Brauer, J. (2003), “Greece and Turkey: A Comprehensive, Critical Review of the Defense Economics Literature”, in “Greece and Turkey in the 21st Century: Conflict or Cooperation – The Political Economy Perspective”, edited by Kollias C. and Gónlók - Senesen G., Nova Science Publishers, New York
3. Kyriazis N. and L. Somakos (1999), “Greece – Turkey. Defence and Economy”, Athens (in Greek).
4. Pavlopoulos J. (Lt. Commander, HN), (2000), “The Defence Procurement Programme of Turkey and its Effects on the Hellenic Navy for the Next Twenty Years”, Navy War College, Athens.
5. Zombanakis G. A. (2009) “Human and Property Resources Management / The Peace Dividend” Series of Lectures, Hellenic Naval Cadets Academy, April – June.

Ο Ελληνικός Πολιτισμός στη Γερμανική Λαοκρατική Δημοκρατία

Αιμιλία Ροφούζου

*Λέκτορας Γερμανικής Γλώσσας και Φιλολογίας
Σχολή Ναυτικών Δοκίμων
erofouzou@snd.edu.gr
emiliarofousou@daad-alumni.de*

Περίληψη. Αντικείμενο της παρούσας μελέτης αποτελεί η σκιαγράφηση της προβολής του ελληνικού πολιτισμού στο εξωτερικό και συγκεκριμένα στη Γερμανική Λαοκρατική Δημοκρατία. Μέσα από την παρουσίαση χαρακτηριστικών παραδειγμάτων εκπροσώπησης της Ελλάδας και του πολιτισμού της στην Ανατολική Γερμανία διαχρονικά, η εργασία θέτει ως στόχο να καταστήσει σαφές ότι στα πλαίσια άσκησης της εξωτερικής πολιτιστικής πολιτικής της ΓΛΔ και ανάπτυξης επιστημονικών και πολιτιστικών σχέσεων μεταξύ των δύο κρατών, καλλιεργήθηκε το έδαφος για την προβολή και του ελληνικού στοιχείου στη ΓΛΔ.

Keywords: Ελλάδα, Γερμανική Λαοκρατική Δημοκρατία, Πολιτισμός, Εξωτερική Πολιτιστική Πολιτική

Greek Culture in the German Democratic Republic

Abstract. The Purpose of this study is to outline the profile of Greek culture abroad, namely the German Democratic Republic. Through the presentation of representative examples of the promotion of the Greek culture in East Germany, this study aims to make clear that in the context of development of scientific and cultural relations between the two countries, the ground for the promotion of the Greek element in the GDR has been cultivated.

Keywords: Greece, German Democratic Republic, Culture, Foreign Cultural Policy

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Τα δύο γερμανικά κράτη, η Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας (ΟΔΓ) και η Γερμανική Λαοκρατική Δημοκρατία (ΓΛΔ) ανέπτυξαν μια πολιτική έντονης αντιπαράθεσης και ανταγωνισμού με στόχο το μεν πρώτο να περιορίσει την επιρροή της 'Σοβιετικής Ζώνης Κατοχής', όπως αποκαλούσε τη ΓΛΔ, αποκλειστικά και μόνο στις χώρες του Ανατολικού μπλοκ - με πιο χαρακτηριστικό παράδειγμα το περίφημο δόγμα Χάλσταϊν (1) - και το δεύτερο αρχικά να εξασφαλίσει τη διπλωματική αναγνώριση από το σύνολο των άλλων χωρών και στη συνέχεια να αυτοπαρουσιαστεί ως ένα κράτος εξαιρετικά ανεπτυγμένο σε επιστημονικό και πολιτιστικό επίπεδο.

Στα πλαίσια της προαναφερθείσας πολιτικής, η ηγεσία της Ανατολικής Γερμανίας, που μας ενδιαφέρει εδώ, επικεντρώθηκε στην προώθηση της εικόνας ενός «φιλειρηνικού γερμανικού κράτους» (2), σε συνδυασμό πάντα με κινήσεις υπονόμησης του αντίπαλου γερμανικού κράτους και παρουσίασής του ως милитаристικού κράτους υπεύθυνου για το ναζιστικό παρελθόν (3). Πρωταρχικός στόχος αυτής της πολιτικής ήταν η ανάπτυξη των πολιτιστικών και επιστημονικών σχέσεων με τα άλλα κράτη, μέσω των οποίων θα μπορούσε να επιτευχθεί σταδιακά η ανάπτυξη και των αντίστοιχων πολιτικών, οι οποίες θα οδηγούσαν στην πολυπόθητη διεθνή αναγνώριση (4). Κύριος μοχλός αυτών των προσπαθειών ήταν επομένως η αυτοπροβολή στο εξωτερικό μέσω της πολιτιστικής παρουσίας - του αποκαλούμενου « τρίτου πυλώνα της εξωτερικής πολιτικής » - (5) αφού με τον τρόπο αυτό η ηγεσία του Ενιαίου Σοσιαλιστικού Κόμματος (ΕΣΚΓ) προσπαθούσε να βελτιώσει το προφίλ της χώρας στη Δύση (6) εφιστώντας την προσοχή στην αποστασιοποίηση από το ενιαίο γερμανικό πολιτιστικό έθνος (7).

Μια από τις χώρες-στόχους της ΓΛΔ στην οποία εφαρμόστηκε αυτή η πολιτική ήταν και η Ελλάδα. Σε όλο αυτό το διάστημα προσπάθειας προσέγγισης της Ελλάδας - πριν και μετά την ανάπτυξη διπλωματικών σχέσεων - η Ανατολική Γερμανία δημιούργησε, ωστόσο, τις προϋποθέσεις να έρθει και το γερμανικό κοινό σε επαφή με τον ελληνικό πολιτισμό και τους εκπροσώπους του. Η εξωτερική πολιτιστική πολιτική της ΓΛΔ ήταν άρτια οργανωμένη και μέρος της αποτελούσε και η προβολή της ελληνικής πολιτιστικής παράδοσης στο ανατολικογερμανικό κοινό, αφού με τον τρόπο αυτό θα μπορούσε να αποφευχθεί η δημιουργία εντυπώσεων στην ελληνική πλευρά ότι μόνο η ΓΛΔ θα μπορούσε να ωφεληθεί από τη διμερή αυτή συνεργασία (8).

Αντικείμενο της παρούσας μελέτης αποτελεί η σκιαγράφηση των προσπαθειών ανάδειξης του ελληνικού πολιτισμού στο εξωτερικό και συγκεκριμένα στη Γερμανική Λαοκρατική Δημοκρατία. Μέσα από την παρουσίαση χαρακτηριστικών παραδειγμάτων εκπροσώπησης της Ελλάδας και του πολιτισμού της στην Ανατολική Γερμανία διαχρονικά, η εργασία θέτει ως στόχο να καταστήσει σαφές ότι στα πλαίσια άσκησης της εξωτερικής πολιτιστικής πολιτικής της ΓΛΔ και ανάπτυξης επιστημονικών και πολιτιστικών σχέσεων μεταξύ των δύο κρατών, καλλιεργήθηκε το έδαφος για την προβολή και του ελληνικού στοιχείου στη ΓΛΔ. Έτσι, παρά το γεγονός ότι η ανάπτυξη σχέσεων με την Ελλάδα οφείλεται κυρίως σε ανατολικογερμανικές πρωτοβουλίες, η ελληνική πλευρά αρχικά μέσα από προσπάθειες μεμονωμένων ανθρώπων και στη συνέχεια με πιο συντονισμένες ενέργειες κατόρθωσε να εξασφαλίσει σημαντικά οφέλη, ένα από τα οποία ήταν η προβολή του ελληνικού πολιτισμού στο γερμανικό έδαφος.

ΠΡΟΒΟΛΗ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ

Η απαρχή της εκπροσώπησης του ελληνικού πολιτισμού στη ΓΛΔ χρονολογείται στο 1958 με αφορμή την εμφάνιση Έλληνα διευθυντή ορχήστρας στη Λειψία (9), τα πρώτα ουσιαστικά ωστόσο βήματα προς αυτήν την κατεύθυνση οφείλονται στις ενέργειες του Έλληνα σκηνοθέτη Τάκη Μουζενίδη. Σε μια περίοδο κατά την οποία δεν υπήρχαν διπλωματικές σχέσεις ανάμεσα στην Ελλάδα και τη Γερμανική Λαοκρατική Δημοκρατία, η όποια ανάπτυξη σχέσεων από την

ελληνική πλευρά είχε ως βάση και προϋπόθεση τις προσπάθειες μεμονωμένων προσωπικοτήτων. Το ελληνικό κράτος δεν αναγνώριζε την ύπαρξη του ανατολικογερμανικού και ως εκ τούτου ήταν αδύνατη κάθε μορφή επίσημης συνεργασίας και ανταλλαγής.

Ο Έλληνας σκηνοθέτης και Γενικός Γραμματέας του ΕΚΔΙΘ κατέβαλε προσπάθειες να φέρει το γερμανικό κοινό σε επαφή με τον ελληνικό πολιτισμό και συγκεκριμένα την ελληνική θεατρική παράδοση. Στόχος του ήταν να κατορθώσει να ανεβάσει κλασικά ελληνικά έργα στη σκηνή της ΓΛΔ (10) και σε αυτόν ακριβώς το στόχο της προώθησης των έργων του αρχαίου ελληνικού θεάτρου επικεντρώθηκε κατά την παραμονή του από τις 25 ως τις 30 Ιανουαρίου 1959 στην Ανατολική Γερμανία (11). Οι ενέργειες του Μουζενίδη αποδείχθηκαν αρκετά αποτελεσματικές και συντονισμένες, αφού ο γνωστός Έλληνας σκηνοθέτης κατόρθωσε να αναπτύξει στενή συνεργασία με τη ΓΛΔ και να γνωρίσει την αποδοχή των ειδικών και όχι μόνο, σε τέτοιο βαθμό που του επιτρεπόταν να δημοσιεύει μελέτες του, και μάλιστα γύρω από θέματα ελληνικού πολιτισμού, σε ειδικές ανατολικογερμανικές εκδόσεις. Χαρακτηριστικά παραδείγματα τα άρθρα του για το ελληνικό θέατρο «Das griechische Theater gestern und heute» και «Euripides' Erben haben es schwer» στο περιοδικό 'Theater der Zeit' το 1959 και το 1964 (12).

Η εποικοδομητική αυτή συνεργασία με τον Τάκη Μουζενίδη σε μια τόσο πρώιμη περίοδο άνοιξε το δρόμο για περαιτέρω ανάπτυξη σχέσεων με εκπροσώπους του ελληνικού πολιτισμού και οδήγησε άμεσα σε συζητήσεις συνεργασίας και με τον Μάριο Πλωρίτη (13). Το επόμενο διάστημα αξιοσημείωτη ήταν η πρόταση -από Έλληνες βουλευτές- εμφάνισης στη ΓΛΔ του Εθνικού Θεάτρου (14), η οποία ωστόσο δεν ευδοχώθηκε για τους γνωστούς πολιτικούς λόγους, ενώ την ίδια χρονιά, το 1959, μέσα σε αυτό το κλίμα επαφών και ως αποτέλεσμα των αμοιβαίων ενεργειών ήταν να προβληθεί στο Ανατολικό Βερολίνο για πρώτη φορά μια ελληνική ταινία, «το κορίτσι με τα μαύρα» του Μιχάλη Κακογιάννη (15).

Σε ιδιαίτερο, ωστόσο, βαθμό προωθήθηκαν οι ελληνογερμανικές σχέσεις στον τομέα του πολιτισμού μέσω των δύο Συνδέσμων Φιλίας, στην Ελλάδα και την Ανατολική Γερμανία αντίστοιχα. Ο 'Σύνδεσμος Φιλίας Ελλάδος και Γερμανικής Λαοκρατικής Δημοκρατίας' ιδρύθηκε στις 28.5.1965 (16) και ο αντίστοιχός του εντός ανατολικογερμανικού εδάφους, ο 'Σύνδεσμος Φιλίας ΓΛΔ-Ελλάδα', ένα χρόνο αργότερα, στις 2.6.1966 με σκοπό να συνεισφέρουν στην ανάπτυξη και καλλιέργεια κάθε είδους σχέσης μεταξύ των δύο κρατών. Χαρακτηριστικό ως προς τα προαναφερθέντα και υψίστης σημασίας για τις διμερείς πολιτιστικές σχέσεις, που μας ενδιαφέρουν εδώ, είναι απόσπασμα του καταστατικού του Συνδέσμου εντός ΓΛΔ, σύμφωνα με το οποίο γίνεται σαφές ότι τα μέλη του ωθούνταν να γνωρίσουν και διαδώσουν τα ήθη και έθιμα της Ελλάδας, τον τρόπο ζωής, τον ελληνικό πολιτισμό, ακόμη και την ελληνική κουζίνα, μέσω της προώθησης γνώσεων για την ιστορία, τον πολιτισμό, την επιστήμη, την οικονομία και το δημόσιο βίο της Ελλάδας, καθώς και μέσω της διοργάνωσης διαλέξεων και πολιτιστικών εκδηλώσεων (17). Η δράση του Συνδέσμου της ΓΛΔ είναι σαφές ότι συνείσφερε καθοριστικά στην προβολή του ελληνικού πολιτισμού και στη διάδοσή του στο ανατολικογερμανικό κοινό, η συνεργασία ωστόσο μεταξύ των δύο αυτών Συνδέσμων, η οποία επισφραγιζόταν συχνά και με την υπογραφή σχετικών συμφωνιών, εξασφάλιζε τα μέγιστα οφέλη και για τα δύο κράτη.

Η ανοδική αυτή, ωστόσο, πορεία των διμερών πολιτιστικών σχέσεων και της διάδοσης του ελληνικού πολιτισμού στη ΓΛΔ ανεκόπη αναπάντεχα εξαιτίας του στρατιωτικού πραξικοπήματος στην Ελλάδα. Κατά τη διάρκεια της δικτατορίας ουσιαστικά δεν υφίστανται επιστημονικές και πολιτιστικές σχέσεις ανάμεσα στα δύο κράτη. Το παράδοξο γεγονός της αναγνώρισης της ΓΛΔ στις 25.5.1973 από τη χούντα των Αθηνών, έλαβε χώρα στη βάση στρατηγικών υπολογισμών των δύο καθεστώτων (18) και εφόσον είχε προηγηθεί η εξομάλυνση των σχέσεων ανάμεσα στα δύο γερμανικά κράτη και η τελική υπογραφή του Βασικού Συμφώνου στις 21 Δεκεμβρίου 1972 και δεν ήταν δυνατό να παραμερίσει τα ουσιαστικά εμπόδια ανάπτυξης σχέσεων (19).

Η κατάσταση αυτή της πολιτιστικής άπνοιας συνεχίστηκε και στη μεταπολίτευση και φάνηκε να αλλάζει μόλις από το 1981 και έπειτα, έτος ανάληψης της εξουσίας από το ΠΑΣΟΚ. Από εκεί και έπειτα αναρίθμητα γεγονότα φανερώνουν την καλλιέργεια των διμερών επιστημονικών και πολιτιστικών σχέσεων και τεκμηριώνουν την προβολή του ελληνικού πολιτισμού στη Γερμανική

Λαοκρατική Δημοκρατία. Τη βάση, ωστόσο, για αυτήν την εξέλιξη αποτέλεσε η υπογραφή της συμφωνίας για πολιτιστική και επιστημονική συνεργασία από τους υπουργούς των εξωτερικών, Oskar Fischer και Ιωάννη Χαραλαμπίδου αντίστοιχα, στην Αθήνα στις 6 Ιουλίου 1982, και τα σχετικά προγράμματα εργασίας που ακολούθησαν (20). Στο σημείο αυτό αξίζει να σταθούμε ενδεικτικά σε ορισμένα γεγονότα, τα οποία αποτέλεσαν σταθμούς στην προσπάθεια προβολής του ελληνικού πολιτισμού στην Ανατολική Γερμανία:

Το 1985 για πρώτη φορά οι ιθύνοντες της ΓΛΔ πραγματοποίησαν αφιέρωμα στον ελληνικό πολιτισμό και προώθησαν σε σημαντικό βαθμό το ελληνικό στοιχείο στο ανατολικογερμανικό κοινό. Το Κρατικό Αρχείο Ταινιών της ΓΛΔ προέβη σε αναδρομή σε ελληνικές τραγωδίες και σε ταινίες του Αγγελόπουλου (21), ενώ από τα μέσα Ιανουαρίου ως τις αρχές Φεβρουαρίου του ίδιου έτους διοργανώθηκε από τη Νέα Γκαλερί του Βερολίνου στο Παλιό Μουσείο μια έκθεση του Τάσσου με 50 ξυλογραφίες από την περίοδο 1967-1975. Η εκδήλωση γνώρισε μεγάλη επιτυχία και ο Έλληνας χαρακτήρας τιμήθηκε από την ηγεσία της ΓΛΔ. Χαρακτηριστικό ως προς αυτό είναι το γεγονός ότι ανάμεσα στους επισκέπτες την ημέρα των εγκαινίων ήταν ο Κουρτ Χάγκερ, μέλος του Πολιτικού Γραφείου της ΚΕ του ΕΣΚΓ, ο Πίσνερ, πρόεδρος της Πολιτιστικής Ομοσπονδίας της ΓΛΔ και άλλοι μεγάλοι σχήματα. Με αφορμή την εν λόγω έκθεση ο Τάσσος δώρισε στη ΓΛΔ ένα από τα πιο δημοφιλή του έργα, την ξυλογραφία «Παιδιά στο δρόμο», έργο εμπνευσμένο το 1974 ως τοποθέτηση ενάντια στη δικτατορία (22).

Πολύ σημαντικό γεγονός για την προώθηση του ελληνικού πολιτισμού αποτελεί, ωστόσο, η διοργάνωση από ραδιοσταθμούς της ΓΛΔ «Εβδομάδας ελληνικής μουσικής», το 1986 με αφορμή την εθνική εορτή της 25^{ης} Μαρτίου. Η διοργάνωση αυτή αποτέλεσε την καλύτερη διαφήμιση για τον ελληνικό πολιτισμό και προέβαλε στο μέγιστο βαθμό την ελληνική μουσική παράδοση, αφού της άνοιξε το δρόμο για κάθε ανατολικογερμανικό σπίτι. Το πρόγραμμα της «Εβδομάδας ελληνικής μουσικής», το μεγαλύτερο μέρος του οποίου είχε διατεθεί από την Ελληνική Ραδιοφωνία, περιελάμβανε 24 συνολικά ώρες ελληνικής μουσικής και παρουσίασε αντιπροσωπευτικά δείγματα όλων των ειδών της μουσικής -από λαϊκή μουσική και μπουζούκι μέχρι ελαφρά χορευτική, σύγχρονη συμφωνική και όπερα. Μαρία Κάλλας, Μαρία Φαραντούρη, Μίκης Θεοδωράκης, είναι μερικά από τα μεγάλα ονόματα καλλιτεχνών που συμπεριλήφθηκαν στο πρόγραμμα, ενώ στις περισσότερες εκπομπές τα μουσικά κομμάτια πλαισιώνονταν και από σχετικές συζητήσεις, γεγονός που προσέφερε τα μέγιστα οφέλη για την Ελλάδα. Ενδεικτικά αναφέρεται η εκπομπή «Νέα Μουσική» στο 2^ο πρόγραμμα της ραδιοφωνίας της ΓΛΔ, κατά τη διάρκεια της οποίας ακούστηκαν συνθέσεις του Γιάννη Ξενάκη, καθώς και η εκπομπή «Μουσική-20^{ος} αιώνας», επίσης στο 2^ο πρόγραμμα, όπου ακούστηκαν συνθέσεις του Νίκου Σκαλκώτα και η εκπομπή που διοργάνωσε ο Φραγκίσκος Βέρρος της ελληνικής πρεσβείας στο Ανατολικό Βερολίνο «Παγκόσμια μουσική λογοτεχνία», κατά τη διάρκεια της οποίας παρουσιάστηκε μεγάλη γκάμα της ελληνικής μουσικής και αναπτύχθηκε συζήτηση και για τη σχέση των Ελλήνων με τη Γερμανική Λαοκρατική Δημοκρατία (23).

Την εξαιρετικής σημασίας «Εβδομάδα ελληνικής μουσικής» συναγωνίζεται επάξια σε επίπεδο προώθησης του ελληνικού πολιτιστικού στοιχείου η διοργάνωση βραδιάς Ρίτσου με τον τίτλο «Ανάσες», τον Ιούνιο του 1989 στην κεντρική λέσχη της Πολιτιστικής Ομοσπονδίας της ΓΛΔ, «Möve». Στη συγκεκριμένη εκδήλωση προβλήθηκε το ντοκιμαντέρ του Γιάαχιμ Τσίρνερ «Πες ουρανέ ακόμα κι αν δεν υπάρχει», απαγγέλθηκαν από την ηθοποιό Μάργκριτ Μαντς αντιπροσωπευτικά έργα του Έλληνα ποιητή, ενώ ενδιάμεσα ακουγόταν η μουσική του Μίκη Θεοδωράκη και του Θάνου Μικρούτσικου, καθώς και μελοποιημένα έργα του Ρίτσου. Παράλληλα, κατά τη διάρκεια της βραδιάς δόθηκε στο ανατολικογερμανικό κοινό η ευκαιρία να έρθει σε επαφή ακόμη μια φορά με τη δουλειά του Τάσσου, παρακολουθώντας σχετική έκθεση ξυλογραφιών με αφορμή στίχους του Ρίτσου (24).

Τα προαναφερθέντα γεγονότα προώθησαν, όπως είναι αυτονόητο, σε σημαντικό βαθμό τον ελληνικό πολιτισμό στο κοινό της Ανατολικής Γερμανίας και προέβαλαν την ελληνική πολιτιστική παράδοση και παραγωγή, αφού πραγματοποιήθηκαν στη βάση συντονισμένων ενεργειών, οργανώθηκαν με άρτιο τρόπο και γνώρισαν την αποδοχή του κοινού και της ηγεσίας της

Γερμανικής Λαοκρατικής Δημοκρατίας. Καθοριστικής, ωστόσο, σημασίας και εξαιρετικής σπουδαιότητας για την ανάπτυξη των ελληνογερμανικών σχέσεων αποδείχθηκε η συνεργασία με τον διασημότερο των Ελλήνων συνθετών, τον Μίκη Θεοδωράκη.

Ο Μίκης Θεοδωράκης «απασχόλησε» τον ανατολικογερμανικό λαό από πολύ νωρίς, στο πνεύμα μιας στάσης αλληλεγγύης και ως ένδειξη συμπαρατάσεως, πριν και μετά τη σύλληψή του. Είναι εντυπωσιακή η κίνηση των ανατολικογερμανικών σχολείων να συγκεντρώσουν και στείλουν στην Ελλάδα σάκους με επιστολές και ζωγραφιές των μαθητών τους, στις οποίες απεικονίζονταν λουλούδια. Αυτός ήταν και ο λόγος, μάλιστα, που ο Έλληνας συνθέτης αφιέρωσε αργότερα την πρώτη του συναυλία σε αυτά τα «παιδιά των λουλουδιών» (25).

Μετά τη διάσπαση, βέβαια, του ΚΚΕ το 1968 και τη συμπαρατάξη του Θεοδωράκη με τη 'λάθος' πλευρά, τα πράγματα πήραν για λόγους σκοπιμότητας άλλη τροπή και η θεσμική υποστήριξη έπαψε να υφίσταται. Ενώ πρωτίτερα οι νεολαίοι του ΕΣΚΓ προέτρεπαν στους συνοριακούς σταθμούς ακόμη και τους επισκέπτες από τη Δύση να προσθέσουν τις υπογραφές τους στις λίστες εκκλήσεων για αποφυλάκιση του 'ηρωικού Μίκη Θεοδωράκη', ξαφνικά οι λίστες αυτές εξαφανίστηκαν (26), ενώ ακολούθησε και η λήψη αρκετά σκληρών μέτρων. Το 1970 το Τμήμα Διεθνών Σχέσεων του ΕΣΚΓ απαγόρευσε αναφορές για τον Μίκη Θεοδωράκη στα ΜΜΕ. Θεωρητικά, η μετάδοση της μουσικής του και ιδιαίτερα των «αγωνιστικών» του τραγουδιών επιτρεπόταν (27), στην πράξη ωστόσο όχι μόνο απαγορευόταν, όπως και στις περισσότερες ανατολικές χώρες, αλλά γίνονταν και ενέργειες για την καταστροφή δίσκων -πρακτικές παρόμοιες με αυτές της χούντας, η οποία από τον Ιούνιο του 1967 είχε απαγορεύσει την πώληση δίσκων του Έλληνα συνθέτη και την αναμετάδοση της μουσικής του. Η εχθρική αυτή στάση της ηγεσίας της ΓΛΔ οφειλόταν στις ήδη από το 1968 τεταμένες σχέσεις του Έλληνα συνθέτη με την ηγεσία του ΚΚΕ που λειτουργούσε στο εξωτερικό (Βουκουρέστι-Βουδαπέστη), στη συνεργασία του με το ΚΚΕ εσωτερικού, αλλά και στο λαθεμένο δημοσίευμα της 'Monde' με τον τίτλο ότι ο Θεοδωράκης δεν ήταν κομμουνιστής -κατόπιν δηλώσεως του Σρεμπέρ στον Ερίκ Ρουλώ (28).

Η άσχημη, ωστόσο, αυτή κατάσταση άρχισε να αλλάζει κάπως από τα τέλη της δεκαετίας του 1970 και ριζικά από το 1981 και έπειτα οπότε ο Έλληνας συνθέτης εξελέγη βουλευτής του ΚΚΕ. Η συνεργασία του αυτή με το ΚΚΕ τού άνοιξε για μια ακόμη φορά τις πύλες της Ανατολικής Γερμανίας και μεγάλες ορχήστρες, από τις καλύτερες του κόσμου, όπως η Φιλαρμονική της Δρέσδης, η Ορχήστρα της Komische Oper, η Ορχήστρα και η Χορωδία της Ραδιοφωνίας του Βερολίνου, άρχισαν να παρουσιάζουν τα έργα του (29). Ένας επιπλέον λόγος για την ανάπτυξη συνεργασίας με τον Θεοδωράκη, πέραν της αλλαγής της κομματικής βάσης, ήταν οι ενέργειες του μουσικού Peter Zacher, ο οποίος είχε γνωρίσει τη μουσική του Θεοδωράκη στη Δρέσδη, όπου είχε εγκατασταθεί μεγάλο ποσοστό πολιτικών προσφύγων από την Ελλάδα.

Ο Μίκης Θεοδωράκης εμφανίστηκε με τη Μαρία Φαραντούρη στη ΓΛΔ το 1979 (30) και από το 1981 και έπειτα ακολούθησε μια εντυπωσιακή πορεία. Το 1981 κυκλοφόρησε στην Ανατολική Γερμανία ένα διπλό LP, το οποίο έφερε τον τίτλο 'El Canto General' (31) και σηματοδοτήθηκε μια σειρά από εμφανίσεις οι οποίες σημείωσαν εξαιρετική επιτυχία. Στα τέλη Μαρτίου 1981 παρουσιάστηκε το 'Canto General' στο περίφημο 'Palast der Republik' (32) με τη συμμετοχή της Μαρίας Φαραντούρη, του Heiner Vogt και της Rundfunkchor Berlin (33), το Φεβρουάριο του 1982 έλαβε χώρα ακόμη μια συναυλία στον ίδιο χώρο, ενώ στις 6, 8 και 9 του ίδιου μήνα η Hallesche Philharmonie υπό την διεύθυνση του Olaf Koch παρουσίασε τη 'Συμφωνία No 2' με τη συμμετοχή του Κατσαρή και της Käthe Röschke σε πρώτη εκτέλεση, καθώς και το 'Piano Concerto' (34). Στις 29 Απριλίου η Komische Oper παρουσίασε τη 'Συμφωνία No 3', επίσης σε πρώτη εκτέλεση, ενώ για πρώτη φορά παρουσιάστηκε στις 25 Μαΐου στο Kulturpalast της Δρέσδης στη γερμανική γλώσσα και σε μετάφραση του Dirk Mandel το 'Άξιον Εστί' (35) του Οδυσσέα Ελύτη, το οποίο μελοποίησε ο Μ. Θεοδωράκης το 1960 (36). Το ίδιο έργο παρουσιάστηκε και κατά τη διάρκεια των εμφανίσεων του Έλληνα συνθέτη στη Λειψία, στις 16 Οκτωβρίου στο Gewandhaus από 500 εκτελεστές, εκδήλωση που ηχογραφήθηκε ζωντανά (37) και μεταδόθηκε και από το γερμανικό ραδιόφωνο (38).

Το 1983, στις 23 Φεβρουαρίου, παρουσιάστηκε σε πρώτη εκτέλεση και σε μετάφραση επίσης του Dirk Mandel στο θέατρο 'Metropol' του Βερολίνου υπό τη διεύθυνση του Hans-Peter Frank το 'Κατά Σαδδουκαίων' και στο Μουσικό Φεστιβάλ της Δρέσδης στις 21 Μαΐου από τη Dresdner Kreuzchor και υπό τη διεύθυνση του Martin Flämig η 'Λειτουργία No 2' (39).

Στις 19 Μαΐου 1984, τέλος, παρουσιάστηκε στο Kulturpalast της Δρέσδης και η 'Συμφωνία No 7' (Εαρινή Συμφωνία) υπό τη διεύθυνση του Christian Hauschild (40).

Σπουδαίας σημασίας ήταν και η συνεργασία με τη Gisela May, η οποία ηχογράφησε μαζί με τον Θανάση Μωραΐτη τραγούδια του Θεοδωράκη το Φεβρουάριο του 1988 στο Ανατολικό Βερολίνο (41), ενώ το Μάιο του ίδιου έτους παρουσιάστηκε με τη μορφή μπαλέτου από το Tanztheater της Komische Oper στο 'Palast der Republik' το 'Canto General' (42).

Γενικά κυκλοφόρησαν στη ΓΛΔ οι δίσκοι του Μίκη Θεοδωράκη 'Canto General', 'Τρίτη Συμφωνία', 'Κατά Σαδδουκαίων', 'Λειτουργία αρ. 2', 'Άξιον Εστί', 'Εβδομη Συμφωνία' (43), ενώ η εταιρεία Deutscher Verlag für Musik Leipzig εξέδωσε τα έργα 'Πρώτη Συμφωνία', 'Σονατίνα αρ. 1 για Βιολί και Πιάνο', 'Έρωσ και θάνατος', 'Σονατίνα για Πιάνο', 'Piano Concerto', 'Σονατίνα αρ. 2 για Βιολί και Πιάνο', 'Άξιον Εστί', (γερμανική έκδοση), 'Δεύτερη Συμφωνία', 'Τρίτη Συμφωνία', 'Εβδομη Συμφωνία' και 'Λειτουργία αρ. 2' (44).

Να επισημανθεί ωστόσο ολοκληρώνοντας, ότι οι εμφανίσεις του Έλληνα συνθέτη στην Ανατολική Γερμανία περιορίστηκαν, εκτός ολίγων εξαιρέσεων, στην παρουσίαση των συμφωνικών του έργων, αφού, παρά το ενδιαφέρον του ανατολικογερμανικού κοινού, μέσα σε ένα χρονικό διάστημα περισσότερων από 10 χρόνων συνεργασίας έλαβαν χώρα μόνο 2-3 συναυλίες πέραν των συμφωνικών -εν αντιθέσει με την ΟΔΓ όπου διοργανώνονταν τέτοιου είδους συναυλίες σε διετή βάση. Κύριος λόγος για αυτό ήταν ότι μέσα από αυτές τις συναυλίες θα μπορούσε να διαφανεί ο «αναρχικός» Θεοδωράκης, γεγονός που η ηγεσία της ΓΛΔ επιθυμούσε να αποφυγεί (45).

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Αντικείμενο της παρούσας μελέτης αποτέλεσε η σκιαγράφηση των προσπαθειών ανάδειξης του ελληνικού πολιτισμού στο εξωτερικό και συγκεκριμένα στη Γερμανική Λαοκρατική Δημοκρατία. Μέσα από την παρουσίαση χαρακτηριστικών παραδειγμάτων εκπροσώπησης του ελληνικού πολιτισμού στην Ανατολική Γερμανία διαχρονικά, έγινε σαφές ότι στα πλαίσια άσκησης της εξωτερικής πολιτιστικής πολιτικής της ΓΛΔ, η οποία στόχευε στην ανάπτυξη επιστημονικών και πολιτιστικών σχέσεων μεταξύ των δύο κρατών, αρχικά για λόγους εξασφάλισης της διπλωματικής αναγνώρισης, και στη συνέχεια για λόγους προβολής του επιπέδου του κράτους και διαφοροποίησής του από το άλλο γερμανικό κράτος, καλλιεργήθηκε το έδαφος για την προβολή και του ελληνικού στοιχείου στη ΓΛΔ.

Τάκης Μουζενίδης, Μάριος Πλωρίτης, Μιχάλης Κακογιάννης, Μαρία Φαραντούρη και φυσικά Μίκης Θεοδωράκης αποτελούν ονόματα-σταθμούς στην προώθηση του ελληνικού πολιτισμού στο ανατολικογερμανικό έδαφος, ενώ οι συντονισμένες ενέργειες των δύο Συνδέσμων Φιλίας, η υπογραφή της διμερούς συμφωνίας για επιστημονική και πολιτιστική συνεργασία, η διοργάνωση πολυάριθμων πολιτιστικών εκδηλώσεων με πιο χαρακτηριστικές την «Εβδομάδα ελληνικής μουσικής» και τη βραδιά Ρίτσου με τον τίτλο «Ανάσες», συνέβαλαν καθοριστικά στη γνωριμία του ανατολικογερμανικού κοινού με τον ελληνικό πολιτισμό προς όφελος της Ελλάδας.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ

1. Το Δεκέμβριο του 1955 η Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας απείλησε να διακόψει τις διπλωματικές σχέσεις με τις χώρες που θα προχωρούσαν στην αναγνώριση της ΓΛΔ, θέλοντας να μειώσει τη θέση της Ανατολικής Γερμανίας στο παγκόσμιο προσκήνιο και να ενισχύσει τη δική της. Το

- δόγμα Χάλσταϊν, που οφείλει το όνομά του στον Walter Hallstein, Γενικό Γραμματέα του Υπουργείου Εξωτερικών της ΟΔΓ, εφαρμόστηκε το 1957 κατά της Γιουγκοσλαβίας και κατόπιν σε άλλες χώρες, κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1960 όμως οδήγησε την ΟΔΓ προ των πυλών της αυτοαπομόνωσης, ενώ κατά την επόμενη δεκαετία παραμερίστηκε εξαιτίας της διπλωματικής αναγνώρισης της ΓΛΔ από την πλειοψηφία των άλλων κρατών. Βλ. Werner Kilian, *Die Hallstein – Doktrin, Der diplomatische Krieg zwischen der BRD und der DDR 1955-1973, Aus den Akten der beiden deutschen Außenministerien* (Zeitgeschichtliche Forschungen αρ. 7), εκδ. Duckner-Humboldt, Berlin 2001, σελ. 22-23, 52-66 και passim. Επίσης Σωτήρης Βαλντέν, *Ελλάδα και ανατολικές χώρες 1950-1967: Οικονομικές σχέσεις και πολιτική*, τόμ. Β', εκδ. Οδυσσέας, Ίδρυμα Μεσογειακών Μελετών, Αθήνα 1991, σελ. 17 και *Kleine Enzyklopädie: Weltgeschichte*, τόμ. 1, εκδ. VEB Bibliographisches Institut, Leipzig 1981, σελ. 171.Μ. P. Brown and K. Austin, *The New Physique*, Publisher City: Publisher Name, 2005, pp. 25-30.
2. Βλ. Hans Lindemann & Kurt Müller, *Auswärtige Kulturpolitik der DDR. Die kulturelle Abgrenzung der DDR von der Bundesrepublik Deutschland*, εκδ. Neue Gesellschaft, Bonn 1974, σελ. 21-22, 51.
  3. PA AA, B 97/544, Die Kulturpolitik der DDR im Ausland. Eine Übersicht über das Instrumentarium und die neuen Aktivitäten vom Bundesministerium für innerdeutsche Beziehungen, Juli 1972, σελ. 33. Βλ. επίσης Martin Praxenthaler, *Die Sprachverbreitungspolitik der DDR: Die deutsche Sprache als Mittel sozialistischer auswärtiger Kulturpolitik*, εκδ. Peter Lang Europäischer Verlag der Wissenschaften, Frankfurt am Main 2002, σελ. 97.
  4. Βλ. Martin Praxenthaler, *Die Sprachverbreitungspolitik der DDR*, ό.π., σελ. 103, 37 και Hans Voß, «Die Beziehungen der DDR zu Italien. Versuch einer Bilanz», *Deutschland-Archiv*, 31/4, 1998, σελ. 594.
  5. Wilhelm Bruns, «Bundesrepublik Deutschland und DDR in der internationaler Politik», στο Eckhard Jesse (επιμ.), *Bundesrepublik Deutschland und Deutsche Demokratische Republik*, εκδ. Colloquium Verlag, Berlin 1982, σελ. 377.
  6. Βλ. Marcel Bulla και Karl-Heinz Rabe, «Die Beziehungen der DDR zu den nordischen Staaten Schweden, Dänemark, Norwegen, Island und Finnland», στο Konrad-Adenauer-Stiftung (επιμ.), *Die Westpolitik der DDR. Beziehungen der DDR zu ausgewählten westlichen Industriestaaten in den 70er und 80er Jahren* (Forschungsbericht αρ. 66), εκδ. Ernst Knoth, Melle 1989, σελ. 217.
  7. PA AA, B 97/544, ό.π., 33. Βλ. επίσης Hans Georg Steltzer, «Auswärtige Kulturpolitik als Friedenspolitik», *Sprache im technischen Zeitalter*, τχ. 39-40, Verlag Kohlhammer, Stuttgart 1971, σελ. 209-210 και Emilia Rofousou, «Kulturpolitik der DDR in Griechenland und das 'Feindbild' Goethe-Institut Athen», στο *Goethe-Institut 50 χρόνια στην Ελλάδα, 1952-2002*, εκδ. Goethe-Institut Athen, Athen 2002, σελ. 40-41.
  8. PA AA, MfAA, A 12507, Αναφορά Gruner, 8.11.1965.
  9. PA AA, MfAA, A 12489, Επιστολή Geyer προς Haupt, 17.4.1958.
  10. PA AA, MfAA, A 12490, Σύντομες πληροφορίες για τις σχέσεις Ελλάδας-ΓΛΔ στον τομέα πολιτισμού και στον τομέα προπαγάνδας το 1959.
  11. PA AA, MfAA, A 12490, Αναλυτική εκτίμηση 1959, 19.1.1960.
  12. Βλ. Takis Mouzenides, «Das griechische Theater gestern und heute», *Theater der Zeit*, τχ. 5, εκδ. Verlag Neue Musik, Leipzig 1959, σελ. 29-38 και Takis Mouzenides, «Euripides' Erben haben es schwer», *Theater der Zeit*, τχ. 11, εκδ. Verlag Neue Musik, Leipzig 1964, σελ. 24-25.
  13. PA AA, MfAA, A 12478, Επιστολή Μουζενίδη προς την Εταιρεία για τις Πολιτιστικές Διασυνδέσεις με το Εξωτερικό, 30.7.1959 και στο ίδιο, Επιστολή Geyer προς Richter, 26.8.1959.
  14. PA AA, MfAA, A 4612, 3^ο Ευρωπαϊκό Τμήμα, Τομέας Ελλάδα, Πληροφορίες για τις σχέσεις ΓΛΔ-Ελλάδας, 1959.
  15. PA AA, MfAA, A 12478, Αναφορά Marx, 23.4.1959.
  16. BArch/SAPMO, DY 13 2308, Καταστατικό του Συνδέσμου Φιλίας Ελλάδας – ΓΛΔ. Επίσης, PA AA, B 97/365, Πρεσβεία της ΟΔΓ στην Αθήνα, 1.3.1966.
  17. Archiv der BBAW, Bestand ZIAGA, Nr. A 943, Καταστατικό Συνδέσμου Φίλων της Ελλάδας.
  18. BArch, DC-20 I4 2881, Συνεδρίαση του Προεδρείου του Υπουργικού Συμβουλίου, 30.5.1973.

19. Βλ. Joachim Scholtzseck, *Die Aussenpolitik der DDR*, (Enzyklopädie Deutscher Geschichte τόμ. 69) εκδ. Oldenburg, München 2003, σελ. 31.
20. ΒArch, DR 3 3035 2. Schicht, Συμφωνία ανάμεσα στις κυβερνήσεις της ΓΛΔ και της Ελλάδας για συνεργασία στους τομείς του πολιτισμού και της επιστήμης, 1982.
21. ΒArch, DC-20 I 4 5634, Συμφωνία συνεργασίας και μέτρα για τα έτη 1985-1986, Απόφαση Υπουργικού Συμβουλίου, 11.7.1985.
22. Βλ. *Επιθεώρηση της ΓΛΔ, Εικονογραφημένο περιοδικό από την Γερμανική Λαοκρατική Δημοκρατία*, τχ. 1, εκδ. Verlag Zeit im Bild, Dresden 1985, σελ. 52-54.
23. Βλ. Μάνφρεντ Βέρνικ, «Εβδομάδα ελληνικής μουσικής στο ραδιόφωνο της ΓΛΔ», *Επιθεώρηση της ΓΛΔ, Εικονογραφημένο περιοδικό από την Γερμανική Λαοκρατική Δημοκρατία*, τχ. 7/1986, ό.π., σελ. 54-55.
24. Βλ. Άνια Κράουζε, «Βραδιά Ρίτσου στη Λέσχη 'Möve'», *Επιθεώρηση της ΓΛΔ, Εικονογραφημένο περιοδικό από την Γερμανική Λαοκρατική Δημοκρατία*, τχ. 11-12/1989, ό.π., σελ. 49.
25. Πληροφορίες Μίκη Θεοδωράκη προς Αιμιλία Ροφούζου.
26. Πληροφορίες Χάγκεν Φλάισερ προς Αιμιλία Ροφούζου.
27. 27.PAAA, MfAA, C 329/73, Τμήμα Διεθνών Σχέσεων, 27.5.1970.
28. Το δημοσίευμα αυτό, εξάλλου, είχε οδηγήσει και τον Μίκη Θεοδωράκη να συμμετάσχει στην πορεία της Πρωτομαγιάς στη Γαλλία, θέλοντας να δείξει στον κόσμο ότι δεν είχε αλλάξει, διότι ήταν εξαιρετικά δύσκολο να μπορέσει να εξηγήσει σε ξένους δημοσιογράφους και όχι μόνο ποιο ακριβώς κομμουνιστικό κόμμα τον αντιπροσώπευε τη δεδομένη στιγμή. Βλ. Παύλος Β. Πετρίδης, *Ο πολιτικός Θεοδωράκης (1940-1996)*, εκδόσεις Προσκήνιο, Αθήνα 1997, σελ. 165, 213 και 464.
29. Βλ. Παύλος Β. Πετρίδης, *Ο πολιτικός Θεοδωράκης*, ό.π., σελ. 324 και 470. Πβλ. Who's Who, Επίτομο Βιογραφικό Λεξικό 1995, εκδ. Μέτρον, Αθήνα 1995, σελ. 263.
30. Πληροφορίες Αστέρη Κούτουλα προς Αιμιλία Ροφούζου.
31. ΒArch/SAPMO, DY 30 Vorl. SED 34922, Επιστολή Ragwitz προς Hager, 28.1.1982.
32. ΒArch/SAPMO, DY 30 Vorl. SED 34922, Palast der Republik, Πρόγραμμα για την παραμονή του Μ. Θεοδωράκη από τις 17.3. ως τις 28.3.1981.
33. Βλ. Αστέρης Κούτουλας, *Ο μουσικός Θεοδωράκης, Κείμενα-Εργογραφία-Κριτικές (1937-1996)*, εκδ. Νέα Σύνορα/Λιβάνη, Αθήνα 1998, σελ. 216-217.
34. ΒArch/SAPMO, DY 30 Vorl. SED 34922, Επιστολή Ragwitz προς Geggel, 25.1.1982. Επίσης, πληροφορίες Α. Κούτουλα. Βλ. και Αστέρης Κούτουλας, *Ο μουσικός Θεοδωράκης*, ό.π., σελ. 146 και 239.
35. Βλ. Αστέρης Κούτουλας, *Ο μουσικός Θεοδωράκης*, ό.π., σελ. 67, 240 και 166-167.
36. Βλ. Νικηφόρος Σταματάκης, «Χρονολόγιο 1960-1965», *Η Ελλάδα τον εικοστό αιώνα*, τόμ. Λ', 1950-1970, Επτά Ημέρες Κημερινή, Αθήνα 2001, σελ. 72 και Ελένη Μπίστικα, «Η Ελλάδα στον καθρέφτη της δεκαετίας του '60», *Η Ελλάδα τον εικοστό αιώνα*, τόμ. Λ', ό.π., σελ. 116.
37. Βλ. Παύλος Β. Πετρίδης, *Ο πολιτικός Θεοδωράκης*, ό.π., σελ. 324 και Αστέρης Κούτουλας, *Ο μουσικός Θεοδωράκης*, ό.π., σελ. 166-167.
38. ΒArch/SAPMO, DY 30 Vorl. SED 34922, Επιστολή Künstler-Agentur προς ΚΕ του ΕΣΚΓ, 17.11.1982.
39. Βλ. Αστέρης Κούτουλας, *Ο μουσικός Θεοδωράκης*, ό.π., σελ. 241, 243 και 74.
40. Αρχείο Χ. Φλάισερ, MfAA, ZR 1475/85, Ντιρεκτίβα του Υπουργείου Πολιτισμού, 29.3.1984. Βλ. επίσης για τη Συμφωνία της άνοιξης Jürgen Werner, «Mein Jannis Ritsos», *Athene, Blätter der Deutsch-Griechischen Gesellschaft Berlin*, τχ. 1, Berlin 2002, σελ. 24.
41. Πληροφορίες Αστέρη Κούτουλα προς Αιμιλία Ροφούζου.
42. Βλ. Αστέρης Κούτουλας, *Ο μουσικός Θεοδωράκης*, ό.π., σελ. 216-217.
43. Πληροφορίες Μίκη Θεοδωράκη προς Αιμιλία Ροφούζου.
44. Βλ. Αστέρης Κούτουλας, *Ο μουσικός Θεοδωράκης*, ό.π., σελ. 91.
45. Πληροφορίες Αστέρη Κούτουλα προς Αιμιλία Ροφούζου.

Η Ναυμαχία στο Νότιον (407 π.Χ.) Η λανθασμένη τακτική

Κρίστου Εμίλιο Ιωαννίδου

*Συγγραφέυς – Ερευνήτρια Ναυτικής Ιστορίας
Μέλος Ελληνικού Ινστιτούτου Στρατηγικών Μελετών (ΕΛ.Ι.Σ.ΜΕ.)
<http://perialos1.wix.com/christyeioannidou>*

Περίληψη. Μετά τη λαμπρή νίκη στην Κύζικο, οι Αθηναίοι επικέντρωσαν την προσοχή τους στην Ιωνία και στο Αιγαίο για να προχωρήσουν στην τελευταία φάση του πολέμου που πίστευαν ότι θα ήταν για εκείνους θρίαμβος. Στο πλαίσιο, λοιπόν, της αποκαταστάσεως της Ηγεμονίας και της κατατροπώσεως του Σπαρτιατικού Στόλου, ήλθαν αντιμέτωποι με τους Σπαρτιάτες στο Νότιον.

Το άρθρο αυτό επικεντρώνεται στην έλλειψη ορθής Επιχειρησιακής Σχεδιάσεως του Αντιόχου και στην παράδοξη εκλογή του από τον Αλκιβιάδη για τη Διοίκηση του Αθηναϊκού Στόλου.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Το έτος 407 π.Χ. Ναύαρχος του Σπαρτιατικού Στόλου ήταν ο Λύσανδρος, μια πραγματικά ένδοξη και χαρισματική προσωπικότητα. Εκείνος είχε προετοιμαστεί πυρετωδώς για μια νέα αναμέτρηση με την Αθήνα, κατορθώνοντας να αποκτήσει στόλο 70 πλοίων και να εγκαταστήσει τη βάση του στην Έφεσο, μια πόλη κοντά στην επαρχιακή πρωτεύουσα των Περσών, τις Σάρδεις.

Οι καλές σχέσεις του Λυσάνδρου με τον Κύρο θορύβησαν τους Αθηναίους, οι οποίοι έβλεπαν πως έπρεπε να εκβιάσουν προς μια καθοριστική ναυμαχία, ώστε νικώντας να πείσουν τους Σπαρτιάτες να συνθηκολογήσουν. Οποιαδήποτε καθυστέρηση θα δυνάμωνε τους αντιπάλους και θα ανάγκαζε πολλά πληρώματα του Αθηναϊκού Στόλου να λιποτακτήσουν.

Ναύαρχος του Αθηναϊκού Στόλου ήταν ο Αλκιβιάδης, ο οποίος προσπαθούσε να αναζητήσει λάφυρα για να πληρώσει τους άνδρες του, διότι τα ταμεία ήταν άδεια. Αυτό τον έκανε να καθυστερεί να ναυμαχήσει, γεγονός που εκμεταλλεύθηκαν τελικώς οι Σπαρτιάτες, οι οποίοι είχαν τον χρόνο να εκπαιδεύσουν τα πληρώματά τους και να μελετήσουν την επιχειρησιακή σχεδίασή τους.

ΠΡΙΝ ΑΠΟ ΤΗ ΣΥΓΚΡΟΥΣΗ

Από τις περσικές ενισχύσεις ο Λύσανδρος έδιδε μισθό τεσσάρων οβολών[1] σε κάθε ναύτη, σε αντίθεση με τον Αλκιβιάδη, ο οποίος δυσκολευόταν πολύ να δώσει ακόμα και τους τρεις οβολούς που θεωρούντο ο κανονικός μισθός [2] της εποχής εκείνης. Ως συνέπεια του τελευταίου, παρατηρήθηκε το φαινόμενο, που αρχικά φόβιζε τους Αθηναίους, της λιποταξίας των πληρωμάτων του Αθηναϊκού Στόλου λόγω ανεπαρκούς μισθοδοσίας. Ο Λύσανδρος, αντιθέτως, είχε συγκροτήσει το ναυτικό του με αρκετούς άνδρες και είχε ανεγκύσει τα πλοία του στην ξηρά της Εφέσου.

Κατά τον Πλούταρχο [3], ο Αλκιβιάδης μετέβη στην Καρία για να βρει χρήματα. Άφησε στον στόλο του επικεφαλής τον προσωπικό του κυβερνήτη Αντίοχο, με την εντολή «να μη ναυμαχήσει ακόμα κι αν του επιτεθούν». Κατά τον Ξενοφώντα [4], ο Αλκιβιάδης άφησε τον Αντίοχο με την ίδια εντολή και έφυγε όχι για την Καρία προκειμένου να βρει χρήματα, αλλά για να βοηθήσει τον Θρασύβουλο, ο οποίος οχύρωνε τη Φώκαια. Από την άλλη πλευρά, ο Διόδωρος ο Σικελιώτης [5] μας λέγει ότι όταν ο Αλκιβιάδης έμαθε ότι ο Λύσανδρος αρματώνει τον στόλο του στην Έφεσο, έβαλε πλώρη για να τον αντιμετωπίσει με ολόκληρο τον δικό του. Επειδή δεν βγήκε κανείς να ναυμαχήσει, προσόρμισε τα περισσότερα πλοία του στο Νότιον, παρέδωσε την αρχηγία στον Αντίοχο, με τις ίδιες πάντα εντολές, και κατευθύνθηκε προς τις Κλαζομενές, που ήταν σύμμαχος πόλη των Αθηναίων και υπέφερε από λεηλασίες κάποιων εξορίστων.

Παρά τη σύγχυση που δημιουργούν οι διαφορετικές πληροφορίες των αρχαίων συγγραφέων σχετικά με τον λόγο και τον τόπο στον οποίο βρισκόταν ο Αλκιβιάδης, δίδεται καθαρά σημασία στο γεγονός ότι σε αυτή την κρίσιμη στιγμή ο Αλκιβιάδης απουσίαζε, αφήνοντας πίσω του όχι έναν Στρατηγό ή Τριήραρχο αλλά έναν Κυβερνήτη!

ΕΝΕΡΓΕΙΕΣ ΑΝΤΙΟΧΟΥ

Ο Αντίοχος, παρά την εντολή που είχε λάβει από τον Αλκιβιάδη «να μην εμπλακεί σε ναυμαχία μέχρι να επιστρέψει ο ίδιος», επάνδρωσε τα δέκα καλύτερα πλοία του στόλου. Εκ παραλλήλου διέταξε τους κυβερνήτες να έχουν τα υπόλοιπα σε ετοιμότητα σε περίπτωση που χρειαστεί να ναυμαχήσουν. Κατόπιν κατευθύνθηκε εναντίον των εχθρών και τους προκαλούσε σε ναυμαχία:

[...έπλευσε με αυτές (τις τριήρεις) στην Έφεσο και παραπλέοντας κοντά στις πλώρες των εχθρών έλεγε και έπραττε πολλά ακόλαστα και βωμόλοχα].
«...έπιπλεῦσαι τῇ Έφέσῳ καὶ παρὰ τὰς πρῶρας τῶν πολεμίων νεῶν πολλὰ καὶ πράττων καὶ φθεγγόμενος ἀκόλαστα καὶ βωμολόχα παρεξελαύνειν»[6].

Δεν χωρεί αμφιβολία ότι ήθελε να προκαλέσει τον αντίπαλο για ναυμαχία. Όσα ακολούθησαν, δίνουν την εντύπωση ότι ενδεχομένως είχε ως σκοπό μετά την πρόκληση να επαναλάβει την επιτυχή τακτική του Αλκιβιάδου κατά την ναυμαχία της Κυζίκου [7] (410 π.Χ.). Ήθελε, εν ολίγοις, να προκαλέσει τον εχθρό δείχνοντάς του ότι διαθέτει λιγότερα πλοία, να τον παρασύρει στα ανοικτά και μετά να τον αιφνιδιάσει με την επίθεση όλου του στόλου, ο οποίος με κάποιον «μαγικό» τρόπο θα είχε πετύχει και την υπερφαλάγγιση. Όλα αυτά όμως έγιναν επιπόλαια, δίχως σαφείς οδηγίες ελέγχου, καθορισμό ευθυνών και συντονισμό ενεργειών, μέτρα απολύτως αναγκαία στο εσωτερικό ενός Θεάτρου Επιχειρήσεων (ΘΕ).

ΕΝΕΡΓΕΙΕΣ ΛΥΣΑΝΔΡΟΥ

Ο Λύσανδρος, που είχε διακριθεί κατά το παρελθόν και είχε μελετήσει σοβαρά το θέμα της τακτικής των Αθηναίων, γνώριζε την Επιχειρησιακή Σχεδίαση που είχε εκτελεσθεί κατά τη ναυμαχία της Κυζίκου, παρά το γεγονός ότι στην εν λόγω σύγκρουση επικεφαλής του Σπαρτιατικού Στόλου ήταν ο Μίνδαρος. Το τελευταίο δεν τον εμπόδισε να μελετήσει όλες τις παραμέτρους μιας ναυμαχίας στην οποία ο στόλος του είχε ηττηθεί.

Με σύγχρονους όρους, θα λέγαμε ότι στο σύστημα πληροφοριών [8] του Αρχηγείου Στόλου του Λυσάνδρου είχε καθοριστεί, εν τάχει, μια Σύνοψη Εχθρικής Καταστάσεως (πληροφορίες για τις Εχθρικές Δυνάμεις και Τρόποι Ενεργείας του εχθρού), ενώ Ουσιώδη Στοιχεία Πληροφοριών (ΟΥΣΠ) αποτελούσαν το γεγονός ότι ο Αλκιβιάδης έλειπε και το ότι είχε αναθέσει την διοίκηση του στόλου του σε έναν άπειρο αξιωματικό.

Με βάση τα ανωτέρω, ο Σπαρτιάτης Ναύαρχος αντιλήφθηκε την ανάγκη αξιοποίησης μιας ευκαιρίας με διπλό όφελος: α) Να νικήσει σε μια ναυμαχία δίχως μεγάλες απώλειες. β) Να γελοιοποιήσει τον αθηναϊκό στόλο.

Η ΝΑΥΜΑΧΙΑ

ΔΥΝΑΜΕΙΣ	
Στόλος Πελοποννησίων	Στόλος Αθηναίων
Πλοία: 90	Πλοία: 80
Επικεφαλής: Λύσανδρος	Επικεφαλής: Αντίοχος

Απαντώντας στη πρόκληση του Αντίοχου, ο Λύσανδρος τον κατεδίωξε, αρχικώς με λίγα πλοία. Οι Αθηναίοι έσπευσαν με τα υπόλοιπα πλοία του στολίσκου να βοηθήσουν τον Αντίοχο. Τότε ο Λύσανδρος έδωσε σε ολόκληρο τον στόλο του διάταξη μάχης και του επιτέθηκε. Από το Νότιον η κύρια δύναμη του Αθηναϊκού Στόλου είδε τον μικρό στολίσκο του να επιστρέφει με τον αντίπαλο να τον καταδιώκει σε απόσταση αναπνοής!

Το αίσθημα του αιφνιδιασμού και κατ' επέκταση του πανικού καλλιεργήθηκε στον Αθηναϊκό Στόλο παρά την προσπάθεια για το αντίθετο. Δεν υπήρχε χρόνος ούτε για την εξεύρεση της κατάλληλης ηγεσίας ούτε για ανάλογο σχηματισμό μάχης. Τα αθηναϊκά πλοία καθελκύνονταν στην θάλασσα όπως – όπως, με αποτέλεσμα να επικρατεί μεταξύ τους χάος και ταραχή. Ο Στόλος του Λυσάνδρου ναυμάχησε, αντιθέτως, με τάξη, σκότωσε τον Αντίοχο, κατέλαβε πολλά πλοία, συνέλαβε πολλούς αιχμαλώτους και φυσικά έστησε τρόπαιο νίκης.

Όταν ο Αλκιβιάδης πληροφορήθηκε τα συμβάντα, ήταν πλέον αργά. Επιστρέφοντας με τα υπόλοιπα πλοία του κινήθηκε με ολόκληρο πλέον τον στόλο του κατά του Λυσάνδρου προκαλώντας τον σε νέα ναυμαχία. Όμως εκείνος αρκέσθηκε στη νίκη του και δεν κινήθηκε κατά του αντιπάλου του.

Η ήττα του Αθηναϊκού Στόλου και η ανοησία του Αντίοχου εξόργισαν τον δήμο των Αθηναίων, ο οποίος προέβη στην καθαίρεση του Αλκιβιάδου [9].

Η ΠΑΡΑΔΟΞΗ ΕΚΛΟΓΗ ΤΟΥ ΑΝΤΙΟΧΟΥ – ΜΕΡΙΚΕΣ ΚΡΙΣΕΙΣ

Τα ερωτήματα που τίθενται σχετικά με την παράδοξη εκλογή του Αντίοχου οδηγούν σε ποικίλες θεωρίες. Οι διαθέσιμες πληροφορίες από τα αρχαία κείμενα, αν και δεν είναι επαρκείς, μας σκιαγραφούν, εν συντομία, την προσωπικότητά του. Κατά τον Διόδωρο Σικελιώτη ήταν ένας άνθρωπος:

[εκ φύσεως επιπόλαιος],

«ὁ ἐν τῇ φύσει πρόχειρος» [10],

ενώ κατά τον Πλούταρχο:

[ήταν μεν καλός κυβερνήτης, αλλά κατά τα άλλα ήταν ανόητος και υπεροπτικός],

«ἀγαθὸς μὲν ἦν κυβερνήτης, ἀνόητος δὲ τᾶλλα καὶ φορτικός» [11].

Αφού αυτός ο άνθρωπος ήταν ανόητος, υπεροπτικός και από την φύση του επιπόλαιος, γιατί τον επέλεξε ως προσωρινό στρατηγό ο Αλκιβιάδης σε μια τόσο κρίσιμη ναυμαχία; Η ηγεσία ενός στόλου τέτοιου μεγέθους ανατίθεται σε έναν ή περισσότερους Στρατηγούς. Αν οι Στρατηγοί του Αλκιβιάδου έλειπαν σε άλλες αποστολές, θα έπρεπε να διοριστεί ένας Τριήραρχος που είχε πείρα και είχε διακριθεί σε προηγούμενες ναυμαχίες.

Κατά μία άποψη, οι περισσότεροι ανώτεροι Αξιωματικοί, λόγω παλαιότερων πολεμικών διακρίσεων τους και ανεξαρτησίας πνεύματος, δεν θα υπάκουαν στην εντολή να μην πλεύσουν εναντίον των πλοίων του Λυσάνδρου, θεωρώντας το ως ευκαιρία να τολμήσουν και να πάρουν λίγη από τη δόξα της ναυμαχίας. Αντιθέτως ένας απλός Κυβερνήτης (και δη άπειρος), δεν θα τολμούσε ένα τέτοιο μεγάλο εγχείρημα, όντας μάλιστα για κάποιο διάστημα Κυβερνήτης του πλοίου του Αλκιβιάδου. Σε αυτή την εκτίμηση ενδεχομένως βασίστηκε ο Αλκιβιάδης εκλέγοντας τον Αντίοχο, ο οποίος τελικώς αποδείχθηκε ότι ήταν ο ακατάλληλος άνθρωπος στην κρίσιμη στιγμή [12].

Κατά την άποψη της συγγραφέως, εφ' όσον ο Αντίοχος είχε υπάρξει επί πολλά έτη προσωπικός κυβερνήτης του Αλκιβιάδου, αποκλείεται ο τελευταίος να μην γνώριζε τα ελαττώματά του (επιπόλαιος, ανόητος και υπεροπτικός). Επιπροσθέτως γνωρίζουμε ότι ο Αλκιβιάδης ήταν άνθρωπος ευφυέστατος και ως στρατηγός γνώριζε τη σπουδαιότητα του «διοικείν είναι το εκλέγειν». Αυτό μας οδηγεί να αποκλείσουμε ότι διέπραξε ένα τόσο μεγάλο σφάλμα στην επιλογή του σωστού ανθρώπου για τη συγκεκριμένη ναυμαχία. Μήπως ο Αλκιβιάδης είχε πλέον αντιληφθεί ότι με άδεια ταμεία και διαρκείς λιποταξίες το «παιχνίδι» ήταν πλέον χαμένο; Μήπως ήθελε να ρίξει σε άλλον την ήττα και όχι στον εαυτό του; Ένας Αξιωματικός με πείρα θα αντιλαμβανόταν ότι τα πράγματα ήταν πολύ δύσκολα και θα περίμενε τον Αλκιβιάδη να επιστρέψει για να χειριστεί την κατάσταση, τηρώντας ακριβώς την εντολή του. Ένας ανόητος, όμως, δεν θα μπορούσε να αντιληφθεί την κρίσιμη αυτή κατάσταση και ένας υπεροπτικός θα εκμεταλλευόταν την ευκαιρία προκειμένου να διακριθεί δίχως να μελετήσει το κόστος. Ο Αντίοχος ήταν το κατάλληλο πρόσωπο, διότι διέθετε όλα τα παραπάνω στοιχεία.

ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΝΙΚΗΣ - ΗΤΤΑΣ

Παράγοντες νίκης Πελοποννησίων	Παράγοντες ήττας Αθηναίων
α) Προετοιμασία και εφαρμογή των αρχών του πολέμου	α) Έλλειψη επαρκούς μελέτης της Εκτιμήσεως Καταστάσεως, ορθής Επιχειρησιακής Σχεδιάσεως, και τηρήσεως Αρχής Ασφαλείας
β) Εχθρογνωσία και μελέτη παραμέτρων	β) Υποτίμηση αντιπάλου
γ) Προσωπικότητα του ηγέτου (Λύσανδρος) (+)	γ) Προσωπικότητα του ηγέτου (Αντίοχος) (-)
δ) Αιφνιδιασμός του αντιπάλου	δ) Επανάληψη τακτικής στον ίδιο αντίπαλο
ε) Σαφής τακτικός ΑΝΣΚ	ε) Εσφαλμένος τακτικός ΑΝΣΚ (Αλαζονεία -Εντυπωσιασμός)

Με μια απλή αποτύπωση της Προπαρασκευής και της Επιχειρησιακής Σχεδιάσεως των εμπολέμων, δεν αφήνονται αμφιβολίες για το ποιος θα ήταν ο νικητής.

Οι Πελοποννήσιοι με τον Λύσανδρο είχαν:

α) Προετοιμαστεί καλύτερα με πλοία, εκπαιδεύσεις και σχέδια δράσεως.

β) Ενισχυθεί οικονομικά από την περσική βοήθεια.

γ) Ενισχυθεί σε πληρώματα από τις λιποταξίες του αντιπάλου στόλου.

δ) Επιλέξει ένα μέρος «κλειδί», κοντά στις Σάρδεις, ώστε να υπάρχει η δυνατότητα ενισχύσεως σε περίπτωση ανάγκης.

Πάνω απ' όλα έδειξαν ότι είχαν ένα σαφή Αντικειμενικό Σκοπό (ΑΝΣΚ). Δεν αναλώθηκαν με οποιεσδήποτε και οπουδήποτε επιθέσεις, επιλέγοντας προσεκτικά τους άξονες προσβολής.

Ο Αντίοχος, αντιθέτως, επέλεξε, μέσω ελιγμού να εκτελέσει επίθεση - κατ' αυτόν προετοιμασμένη ενώ κατ' ουσίαν εσπευσμένη - εναντίον μιας καλά οργανωμένης εχθρικής αμυντικής τοποθεσίας. Με έναν «άκαμπτο» ελιγμό προσποίσεως (παραπλανητική ενέργεια) δεν είχε τη δυνατότητα ταχείας αντιδράσεως σε απρόβλεπτες καταστάσεις. Θα έπρεπε η επίθεση αυτή να ήταν περιορισμένου ΑΝΣΚ ώστε να αποκαλύψει την επιθυμητή αδυναμία του εχθρού και εν συνεχεία να ακολουθήσει η προετοιμασμένη επίθεση. Ο εσφαλμένος ΑΝΣΚ, η επιπολαιότητα, και οι άσκοπες ενέργειες εντυπωσιασμού τον οδήγησαν σε παταγώδη ήττα! Εκ παραλλήλου θα πρέπει να τονίσουμε και το μεγάλο στρατηγικό λάθος του Αντίοχου, να επαναλάβει μια συγκεκριμένη τακτική απέναντι στον ίδιο εχθρό! Έτσι, έδωσε την ευκαιρία στους Πελοποννησίους να :

α) Του υπενθυμίσουν τη ρήση «Ο εχθρός θυμάται».

β) Του υπενθυμίσουν τη ρήση «Μην υποτιμάς τον εχθρό» (δίχως να γνωρίζουμε το γιατί, ο Αντίοχος είχε την πεποίθηση ότι θα είχε μια νίκη «ακονιτί» σε μια ναυμαχία «περιπάτου»).

γ) Περάσουν σε αντεπίθεση «επιστρέφοντας» τον αιφνιδιασμό που ετοίμαζε αρχικώς για εκείνους.

δ) Του αποδείξουν ότι η ασφάλεια είναι ουσιώδης για την εφαρμογή των λοιπών αρχών του πολέμου και αν δεν τηρείται πρώτα η αρχή της ασφάλειας, δεν εφαρμόζεται ο αιφνιδιασμός του αντιπάλου.

ΑΝΑΦΟΡΕΣ

- Ξενοφώντας: Ελληνικά, Α 5, 7, Πλουτάρχου: Λύσανδρος, 4.
- Όρα: Κρίστου Εμίλιο Ιωαννίδου, «*Η μισθοδοσία των αρχαίων Ελλήνων Ναυτικών*», περιοδικό «*Ναυτική Ελλάς*», τεύχος 896, σελίδα 63, Απρίλιος 2008, έκδοση της Ελληνικής Θαλάσσιας Ένωσης /ΓΕΝ, καθώς και στο Διαδίκτυο: Περί Αλός www.perialos.blogspot.com
- Πλουτάρχου: *Αλκιβιάδης*, 35.
- Ξενοφώντας: *Ελληνικά*, Α' 5,11.
- Διοδώρου Σικελιώτου, *Ιστορική Βιβλιοθήκη*, ΙΓ' 71.
- Πλουτάρχου: όπως σημ. 3.
- Κρίστου Εμίλιο Ιωαννίδου, «*Ο Τακτικός Αιφνιδιασμός στην Αμφίβια Επιχείρηση της Κυζίκου*», περιοδικό «*Ναυτική Επιθεώρηση*» (Αθήνα: Υπηρεσία Ιστορίας Ναυτικού/ΓΕΝ, 2012-2013), τεύχος 583, σελ. 78 .
- Κρίστου Εμίλιο Ιωαννίδου, «*Συλλογή & Διαβίβαση Πληροφοριών κατά την διεξαγωγή επιχειρήσεων στην αρχαία Ελλάδα*» περιοδικό «*Στρατοί και Τακτικές*», τεύχος 2, σελ. 22, Μάιος 2010, εκδόσεις Αιγίς, καθώς και στο Διαδίκτυο: Περί Αλός www.perialos.blogspot.com
- Πλουτάρχου: *Λύσανδρος*, 5.
- Διοδώρου Σικελιώτου, *Ιστορική Βιβλιοθήκη*, ΙΓ' 71,1.
- Όπως σημ. 3.

12. Πολλοί νεώτεροι συγγραφείς, μεταξύ των οποίων και ο Kagan (Donald Kagan, «Ο Πελοποννησιακός Πόλεμος», Νικόλας Πηλαβάκης (μτφρ.), (Αθήνα: Ωκεανίδα, 2004), σελ. 622-823), υποστηρίζουν την άποψη ότι η εκλογή του Αντιόχου ήταν λάθος του Αλκιβιάδου και ότι ο Αθηναίος Ναύαρχος ήλπιζε ότι «ένας υπαξιωματικός θα εκτελούσε αδιαμαρτύρητα μια τέτοια διαταγή με σκοπό να γλιτώσει από μπελάδες».

Το Ελληνικό και το Γερμανικό Ναυτικό στο Διαδίκτυο: Σύγκριση Δημοσιευμάτων

Ευαγγελία Τσιαβού

*Ειδική Επιστήμονας
Σχολή Ναυτικών Δοκίμων
etsiavou@snd.edu.gr*

Abstract. Nowadays the presence and the frequency of a key word in the internet is characteristic about the popularity of the interest in this topic. This aim wants to examine this article; it focuses especially in the entries about the greek marine in the german speaking internet and the ones about the german marine in the greek internet as well. The comparison will lead to quantitative and qualitative conclusions of the results.

Key Words. Greek and German Marine, Marineacademy, Internet

Περίληψη. Στις μέρες μας η παρουσία και η συχνότητα εμφάνισης μιας λέξης-κλειδί στο διαδίκτυο είναι χαρακτηριστικές για το ενδιαφέρον του πληθυσμού για το συγκεκριμένο θέμα. Το παρόν άρθρο αποσκοπεί στη διερεύνηση των δημοσιευμάτων για το ελληνικό ναυτικό στο γερμανόφωνο ίντερνετ και τις αντίστοιχες για το γερμανικό ναυτικό στο ελληνικό διαδίκτυο. Η σύγκριση των αποτελεσμάτων θα οδηγήσει σε ποσοτικά και ποιοτικά συμπεράσματα.

Λέξεις-κλειδιά. Ελληνικό και γερμανικό Ναυτικό, Ακαδημία του Ναυτικού, Σχολή Ναυτικών Δοκίμων

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Κοινότυπη είναι πλέον η διαπίστωση ότι η έρευνα σε όλα τα επιστημονικά πεδία έχει δεχθεί μια τεράστια ώθηση από τον παγκόσμιο ιστό. Συχνότερα λειτουργώντας έμμεσα σαν εργαλείο, αλλά και άμεσα, σαν αντικείμενο έρευνας, το ίντερνετ χαρακτηρίζει τις απαρχές μιας εποχής που βασίζεται στην πληροφορία, τη διαδικτυακή έρευνα, τη δημιουργία, την πρωτοπορία και την καινοτομία. Ήδη από τα τέλη του 20ου αιώνα είχαν γίνει κοινωνιολογικές, ψυχολογικές και εθνογραφικές κυρίως μελέτες βασισμένες σε ποιοτικές μεθόδους (1). Αλλά και οι ιστορικοί δεν έμειναν αδιάφοροι απέναντι στο διαδίκτυο (2), εγκαινιάζοντας ένα νέο πεδίο έρευνας. Πέραν της επιστημονικής χρησιμότητας όμως, τα αποτελέσματα μιας διαδικτυακής έρευνας είναι χαρακτηριστικά για τα ενδιαφέροντα ενός λαού ενώ αποτυπώνουν τόσο την εθνική όσο και τη διεθνή πολιτική στάση ενός κράτους.

Σε αυτό το πνεύμα κινείται και η παρούσα πρωτογενής έρευνα που ασχολείται με την παρουσία του ελληνικού ναυτικού στο γερμανόφωνο ίντερνετ και αντίστοιχα με τις αναφορές στο

γερμανικό ναυτικό στο ελληνόφωνο διαδίκτυο. Σκοπός είναι να καταδειχθεί κατά πόσο η συχνότητα και το είδος των αναφορών είναι ενδεικτικά για την απήχηση των ελληνογερμανικών σχέσεων στο κοινό.

Η έρευνα διεξήχθη τόσο σε ποσοτική όσο και σε ποιοτική βάση, δηλ. κατά τη διάρκεια του μήνα από 05.09.2014 ως 05.10.2014 ερευνήθηκε η πληθώρα των σχετικών καταχωρήσεων όπως επίσης και αν άλλαξε ο αριθμός τους αισθητά μέσα σε αυτό το χρονικό διάστημα. Σύμφωνα με ποιοτικά κριτήρια, τα δημοσιεύματα κατηγοριοποιήθηκαν ανάλογα με τη θεματική τους. Ιδιαίτερη έμφαση δόθηκε στη διαδικτυακή εγκυκλοπαίδεια wikipedia (στη γερμανική αλλά και στην ελληνική έκδοση), επειδή αποτελεί τη μόνη συστηματοποιημένη καταγραφή τάσεων, δεδομένου ότι κριτήριο για τις αναρτήσεις είναι η πληρότητα του άρθρου και πέραν τούτου δεν είναι αναγκαία συγκεκριμένα εχέγγυα και διαπιστεύσεις από πλευράς των συγγραφέων. Φυσικά, όσο κι αν εγείρονται επιφυλάξεις για την εγκυρότητα των δημοσιευμάτων, τα τελευταία παραμένουν ενδεικτικά για τα ενδιαφέροντα κάποιας μερίδας του πληθυσμού (3).

ΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΝΑΥΤΙΚΟ ΣΤΟ ΓΕΡΜΑΝΙΚΟ ΔΙΑΔΙΚΤΥΟ

Στο χρονικό διάστημα 05.09.2014-05.10.2014 εμφανίστηκαν 2.690.000-1.920.000 αποτελέσματα (13 δευτερόλεπτα) στην αναζήτηση του ιστού από το Google με το λήμμα “griechische Marine” [“ελληνικό ναυτικό”] ενώ οι λέξεις-κλειδιά “griechische Kriegsmarine” [“ελληνικό πολεμικό ναυτικό”] έδωσε 61.200 αποτελέσματα (0,41 δευτερόλεπτα), η πλειονότητα των οποίων συμπίπτει με εκείνα του πρώτου λήμματος (Ο όρος “Marine” είναι συνώνυμο του “Kriegsmarine” γιατί το εμπορικό ναυτικό είναι η Handelsmarine.).

Να σημειωθεί ότι ο αριθμός των αποτελεσμάτων δεν άλλαξε δραματικά μέσα σε αυτήν την χρονική περίοδο, όπως και ότι δεν πρόκειται για ‘καθαρό’ αριθμό, δηλ. δεν αφορούν όλες οι σελίδες το συγκεκριμένο λήμμα, καθώς οι μηχανές αναζήτησης εμφανίζουν ακόμα και σελίδες που περιέχουν το ένα από τα δύο ή ομόρριζα λήμματα, ενώ η διαφορά στο εύρος των αποτελεσμάτων έγκειται στο χρόνο αναζήτησης.

Τα δημοσιεύματα μπορούν να κατηγοριοποιηθούν θεματικά σε *ιστορικά* και *επίκαιρα*: στην πρώτη κατηγορία εμπίπτουν αναφορές στον ιστορικό ρόλο του ελληνικού ναυτικού. Στο Ιστορικό Αρχείο του Ναυτικού καταγράφονται οι απώλειες που υπέστη το ελληνικό ναυτικό κατά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο (4), ενώ δεν λείπουν οι αναφορές και στο ρόλο του στον 19ο αιώνα. Έπειτα από μια σύντομη περιγραφή της κατάστασης του ελληνικού ναυτικού στα τέλη του 19ου και στις αρχές του 20ου αιώνα, γίνεται λόγος και για την απόκτηση του πολεμικού πλοίου Αβέρωφ και για τη χρήση του κατά τους Βαλκανικούς πολέμους, τον Α' παγκόσμιο και τον ελληνοτουρκικό πόλεμο, όπως και για τον Β' παγκόσμιο πόλεμο ως σήμερα που έχει γίνει πλέον πλωτό μουσείο αγκυροβολημένο στο Φάληρο. Τέλος, παρατίθενται τα τεχνικά/μηχανολογικά στοιχεία του πλοίου (5).

Στις ελληνικές ραδιοφωνικές εκπομπές του Καΐρου κατά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο αναφέρεται ένα σύντομο δημοσίευμα στο αρχείο του dokufunk, όπου παρατίθεται ένα απόσπασμα από το ‘The Dawn of Amateur Radio in the U.K. and Greece’ του Norman F. Joly και ο Elias Eliascos περιγράφει ιστορικές άγνωστες πτυχές του ελληνόφωνου ραδιοφώνου της εποχής. Το ανέκδοτο υλικό αφορά τόσο στο υπόβαθρο των εκπομπών όσο και σε ιστορικά περιστατικά, όπως στις συνθήκες που συνετέλεσαν στην πρώτη παγκόσμια ανακοίνωση της νίκης του Montgomery στο Alamein. Αναφέρεται επιγραμματικά η στάση των αξιωματικών του ελληνικού Ναυτικού στο λιμάνι της Αλεξάνδρειας, οπότε και μίλησε ο ναύαρχος Βούλγαρης στους αξιωματικούς και τα υψηλόβαθμα στελέχη του ελληνικού βασιλικού ναυτικού (6).

Σε ένα άρθρο του blog yaunatakabara για την επίδραση του μακεδονικού αγώνα (1904-1908) στην ελληνική, σερβική και βουλγαρική κυβέρνηση, περιγράφεται η προσπάθεια αναδιοργάνωσης του ναυτικού εκ μέρους της ελληνικής κυβέρνησης με βλέψεις για την

υποστήριξη της Γαλλίας, ένα σχέδιο που όμως απορρίφθηκε από το τότε νεοεκλεγθέν ΓΕΝ (7). Το δημοσίευμα έχει έντονα μαχητικό χαρακτήρα υπέρ της Ελλάδας για τη διεκδίκηση ονομασίας της Μακεδονίας, θέσεις που υποστηρίζονται από ιστορικές πηγές και στοιχεία.

Στην Εικονική Εξειδικευμένη Βιβλιοθήκη της Ανατολικής Ευρώπης (vifaOst) υπάρχει ένα χρονολόγιο των Βαλκανικών Αγώνων 1912-13 με τα στρατιωτικά και τα πολιτικά γεγονότα, όπου το Π.Ν. αναφέρεται ότι κατέκτησε πολλά νησιά.

Στην κατηγορία των *επίκαιρων* δημοσιευμάτων συγκαταλέγονται δύο ειδών ειδήσεις: τα *σχόλια*, δηλ. εκείνες οι αναρτήσεις που καταγράφουν πράξεις, στάσεις, μεταβολές και αλλαγές στην στρατηγική/πολιτική και τα ερμηνεύουν, και οι *ειδήσεις* που αφορούν σε ειδησεογραφική περιγραφή πρόσφατων συμβάντων, δηλ. που περιορίζονται σε τόπο, χρόνο, γεγονός.

Στα *σχόλια* συγκαταλέγεται το δημοσίευμα του Handelsblatt (20.10.2009) που αφορά στο κλείσιμο των Ελληνικών Ναυπηγείων (Ε.Ν.) (8). Αυτή η σύνθετη και πολυεπίπεδη υπόθεση παρουσιάζεται από τη σκοπιά γερμανικών συμφερόντων, χωρίς ωστόσο, να δυσφημείται η ελληνική πλευρά: η Thyssen-Krupp είχε αγοράσει τα Ε.Ν. με την πρόθεση να εξαπλώσει τη ναυπηγική δραστηριότητά της, γεγονός που ανακόπτεται με την επιπλοκή που έχει προκαλέσει η άρνηση του ελληνικού Π.Ν. να αποπληρώσει την παραγγελία των υποβρυχίων από την Thyssen-Krupp για σοβαρούς λόγους.

Για τα παραγγελθέντα γερμανικά υποβρύχια γράφει και στο Heise online/Telepolis (25.07.2010) που όμως είναι δηκτικό απέναντι στην Ελλάδα: έπειτα από μια σύντομη αναφορά στην ελληνοτουρκική εξοπλιστική πολιτική, ο συντάκτης Jens Berger περιγράφει συνοπτικά τη διαφωνία του ελληνικού Π.Ν. με την ThyssenKrupp Marine Systems (TKMS) για την αρτιότητα των υποβρυχίων. Θεωρεί ότι η παραγγελία έγινε μέσα σε καταναλωτική παραζάλη (Kaufrausch) και ότι οι κυβερνήσεις προσπάθησαν να αποκτήσουν τα υποβρύχια (όπως και το Ευρώ) με καλλωπισμό του ισολογισμού (Bilanzkosmetik) και τελικά παρουσίασαν ως προσκόμματα παραλαβής τόσο κάποια αληθινά ή υποθετικά κατασκευαστικά λάθη όσο και την οικονομική κρίση. Ωστόσο, δεν παραλείπει να αφήσει αιχμές για την ευθύνη οικονομολόγων των Βρυξελλών και του Βερολίνου που έκαναν τα στραβά μάτια για το γεγονός ότι οι Έλληνες “έκρυβαν” (“verstecken”) το κόστος/τη δαπάνη των υποβρυχίων και την παρουσίασαν μόλις με το ξέσπασμα της κρίσης το 2009.

Η προαναφερθείσα διαφωνία χαρακτηρίζεται ως “γερμανοελληνικός πόλεμος των υποβρυχίων” που τελικά λήγει με την χορήγηση του πακέτου στήριξης, με τη βοήθεια του οποίου θα αποπληρωθούν τα 3 υποβρύχια, μια οικονομική ενίσχυση που δεν είναι άσχετη με τις ελληνογαλλικές διαπραγματεύσεις και για την οποία αποτέλεσε προϋπόθεση η αγορά 3 γαλλικών φρεγατών. Μνεία γίνεται και στο διασωστικό ρόλο του Abu Dhabi Mar Group (ADM) που αγόρασε την TKMS και τα Ελληνικά ναυπηγεία.

Ο συντάκτης του άρθρου θεωρεί ότι η διατήρηση της ελληνοτουρκικής έντασης τροφοδοτείται και από την οικονομία και την αμυντική βιομηχανία της Γερμανίας, ενώ προσθέτει ένα απόσπασμα του λόγου του Egemen Bagis (Τούρκου διαπραγματευτή για την ένταξη της γειτονικής χώρας στην ΕΕ), που υπερασπίζεται την άποψη ότι ένας από τους λόγους της ελληνικής οικονομικής κρίσης είναι και η ανταγωνιστική εξοπλιστική πολιτική Ελλάδας-Τουρκίας που ωθεί σε ένα φαύλο κύκλο: οι χώρες που παρέχουν οικονομική στήριξη στην Ελλάδα είναι και εκείνες που προσπαθούν να της πουλήσουν αμυντικά προϊόντα. Ο Bagis θεωρεί ότι οι στρατιωτικές δαπάνες πρέπει να μειωθούν παγκόσμια και ισχυρίζεται ότι ειδικά η Ελλάδα και η Τουρκία δεν χρειάζονται άλλα γαλλικά ή γερμανικά υποβρύχια.

Το εκτενές αυτό άρθρο κλείνει με τη σκέψη ότι η κρίση θα μπορούσε να αποτελέσει την κατάλληλη ευκαιρία να σταματήσει αυτός “ο αυτοκαταστροφικός εξοπλιστικός αγώνας δρόμου” (“selbstzerstörerischer Rüstungswettlauf”). Αναγνωρίζει όμως ότι η κατάσταση περιπλέκεται από πολιτικές και οικονομικές βλέψεις και συμφέροντα (για την Ελλάδα, η εξάρτηση από τους χορηγούς πακέτων στήριξης και για την Τουρκία, η επιθυμία να μπει στην ΕΕ), που φυσικά δεν έχουν ως προτεραιότητα την ευημερία της εθνικής οικονομίας.

Στις 29.05.2009 καταγράφεται η καθέλκυση του υποβρυχίου “Κατσώνης” (13), η τελετή και η δήλωση του Akio Ito, διευθυντή των Ελληνικών Ναυπηγείων, για τη σημασία της κατασκευής των υποβρυχίων τύπου 214 για τα Ελληνικά Ναυπηγεία αλλά και για την Ελλάδα. Στο δημοσίευμα της 02.11.2010 αναφέρεται η υποδοχή του υποβρυχίου Παπανικολής εκ μέρους του Π.Ν. και η ανάθεση άλλων δύο στην ThyssenKrupp Marine Systems (14). Για την αποποίηση των ευθυνών του ελληνικού λιμενικού σώματος εκ μέρους της ελληνικής κυβέρνησης σχετικά με την κατηγορία των τουρκικών αρχών ότι έριξε στα τουρκικά νερά μετανάστες που συνελήφθησαν στη Χίο γράφει το δημοσίευμα της 11.05.2010 στην Süddeutsche Zeitung (15). Έπειτα από περιγραφή των γεγονότων, δηλώνεται η πρόθεση διερεύνησης της υπόθεσης από την Ύπατη Αρμοστεία του Ο.Η.Ε. για τους πρόσφυγες (UNHCR).

Στην ηλεκτρονική έκδοση του Spiegel της 16.10.2011 (10) εκφράζεται η ανησυχία γερμανικών πολιτικών για τα εμπορικά συμφέροντα της βιομηχανίας εξοπλισμών της χώρας τους που απειλούνται από την πρόθεση της Ελλάδας να αποδεχτεί τη δωρεά γαλλικών φρεγατών. Σε επίκαιρη είδηση αναφέρεται το blog (9), όπου αναφέρεται ότι στις 12.07.2013 το υποβρύχιο Πρωτέας ακούμπησε στο βυθό στο λιμάνι της Σούδας. Στα σχόλια κάτω από τη σύντομη είδηση συζητούνται επιγραμματικά οι τεταμένες σχέσεις Ελλάδας-Τουρκίας, χωρίς οι συντάκτες τους να παίρνουν θετική ή αρνητική θέση. Στο μενού των οικονομικών του Spiegel αναφέρεται στις 20.08.2014 η ανακοίνωση του ναυτικού να διαθέσει δωρεάν φάρους σε ιδιώτες ως κατάλυμα διακοπών με αντάλλαγμα την ανακαίνισή τους (11). Στην ίδια είδηση κάνουν μνεία και άλλα δημοσιεύματα (12), που αναδημοσιεύουν ουσιαστικά την ίδια είδηση. Η αγορά φρεγατών της κατηγορίας ΕΛΗ από το ναυτικό της Δανίας και η χρήση τους όπως και τα τεχνικά χαρακτηριστικά τους περιγράφεται συνοπτικά από το marine-portraits.de (16).

Η Σ.Ν.Δ. ΣΤΟ ΓΕΡΜΑΝΙΚΟ ΔΙΑΔΙΚΤΥΟ

Αναζητώντας το λήμμα “griechische Marineakademie” [“ελληνική ακαδημία του ναυτικού”] εμφανίστηκαν 14.400-13.400 αποτελέσματα (0,38 δευτερόλεπτα) και το “griechische Marineuniversität” [“ελληνικό πανεπιστήμιο του ναυτικού”] έδωσε μόλις 164 αποτελέσματα (0,63 δευτερόλεπτα), που αφορούσαν ως επί το πλείστον το πανεπιστήμιο του ναυτικού στην Οδησό και ως εκ τούτου δε λήφθηκαν υπόψη.

Η πλειονότητα των δημοσιευμάτων συγκαταλέγεται στα *ιστορικά* και συσχετίζεται με τον υποναύαρχο Karl Rudolf Brommy που ήταν ο πρώτος διοικητής της Σχολής το 1840 (17). Άλλα αναφέρονται στο γεγονός ότι η Σχολή είχε στο παρελθόν έδρα στις Σπέτσες (1879) (18), στην Ύδρα (19) και στην Ιθάκη (20).

ΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΝΑΥΤΙΚΟ ΣΤΗ ΓΕΡΜΑΝΙΚΗ WIKIPEDIA

Εκτός από το αυτόνομο άρθρο για τον Karl Rudolf Brommy και τις ατελέσφορες προσπάθειές του να ιδρυθεί μια ακαδημία του ναυτικού σε πλοίο (21), το λήμμα Griechische Marine [Ελληνικό Ναυτικό] παραπέμπει σε ένα λεπτομερές κείμενο με αναφορές στην ιστορία, την αποστολή, το προφίλ, την οργανωτική δομή και την έδρα του Πολεμικού Ναυτικού για να κάνει επιγραμματική μνεία στο Λιμενικό και να αναλύσει έπειτα τη δύναμη του στόλου (ποια και πόσα πλοία) (22). Η Liste der maritimen Waffensysteme der Griechischen Marine [λίστα των ναυτικών οπλικών συστημάτων του Ελληνικού Ναυτικού] είναι πιο διεξοδική (23), καθώς πέραν της ποσότητας και του είδους αναφέρεται και σε τεχνικά χαρακτηριστικά των πλοίων.

Συγκριτικά με τις καταχωρήσεις για Σ.Ν.Δ. και Π.Ν. άλλων κρατών, υπάρχουν λήμματα για την εσθονική, τη γαλλική, την ιαπωνική, την ταϊλανδέζικη, την αμερικανική και τη ρωσική ακαδημία, όπως και για εκείνη του Λιβόρνο αλλά όχι και για την ελληνική (24). Το λήμμα

Militärische Ausbildungsstätte [έδρα στρατιωτικών εκπαιδευτικών δομών] έδωσε αποτελέσματα για την έδρα 20 σχετικών σχολών στις οποίες δεν συγκαταλέγεται η ελληνική (25), παρόλο που η Ελλάδα αναφέρεται και στη λίστα των ενεργών δυνάμεων του Ναυτικού παγκοσμίως (26). Ωστόσο, δεν γίνεται μνεία στο ελληνικό Π.Ν. στη Liste der Streitkräfte der Welt [λίστα του αμυντικού δυναμικού ανά τον κόσμο] που περιλαμβάνει πληροφορίες για τη δύναμη σε στρατιώτες, οικονομικά στοιχεία και την πυρηνική δύναμη κάθε κράτους, όπως και για το στρατιωτικό σύστημα και τη συμμετοχή σε στρατιωτικές οργανώσεις (π.χ. ΝΑΤΟ) (27).

ΤΟ ΓΕΡΜΑΝΙΚΟ ΝΑΥΤΙΚΟ ΣΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΔΙΑΔΙΚΤΥΟ

404.000 αποτελέσματα (0,38 δευτερόλεπτα) έδωσε το λήμμα “γερμανικό ναυτικό” στη μηχανή αναζήτησης Google, που περιλαμβάνουν *ιστορικές* αλλά και *επίκαιρες* αναρτήσεις.

Το *ιστορικό* δημοσίευμα στο greekworldhistory.blogspot αφορά στο ρόλο του γερμανικού ναυτικού στον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο (28), περιγράφοντας την ιστορική εξέλιξη της γερμανικής ναυτικής δύναμης (1935 – 1945), το ναυτικό σχέδιο κατασκευής πλοίων Z, την οργάνωση του γερμανικού Π.Ν., τους βαθμούς ενστόλων, αναλυτικά τις δυνάμεις του γερμανικού ναυτικού εκείνη την περίοδο και τις πολεμικές επιχειρήσεις, στις οποίες έλαβε μέρος, μαζί με ένα λεπτομερές χρονολόγιο, τις συμμαχικές απώλειες από το γερμανικό Π.Ν.. Στη συνέχεια γίνεται μνεία στον πόλεμο των υποβρυχίων μεταξύ 1939-1945 στην τακτική της αγέλης "Rudeltaktik" και τις επιτυχίες του γερμανικού Π.Ν., στις ομάδες καταδίωξης, στον κυβερνήτη Günther Prien, στις μάχες αλλά και στην ήττα του υποβρυχίου πολέμου και τέλος υπάρχει μια λίστα με τους κορυφαίους κυβερνήτες υποβρυχίων. Στη συνέχεια, περιγράφονται τα γερμανικά πλοία-φαντάσματα και τα πειρατικά πλοία όπως και το Etappendienst, ένας παραστρατιωτικός οργανισμός ανεφοδιασμού και τις θαλάσσιες επιδρομές τους. Μνεία γίνεται και στη δύναμη του εμπορικού ναυτικού που ήταν στην υπηρεσία του Π.Ν. και στην επιχειρησιακή δραστηριότητα των επιδρομέων αλλά και στις τακτικές επιδρομών. Το άρθρο κλείνει με παράθεση χαρτών και φωτογραφικού υλικού. Το elesme.gr γράφει κι αυτό για την υποβρύχια ανάπτυξη κατά τη διάρκεια του Α' Παγκοσμίου Πολέμου, των Βαλκανικών αλλά και του Β' Παγκοσμίου Πολέμου και εξηγεί τη δράση των γερμανικών υποβρυχίων (29), όπως και το diplomatikoperiskopio.com που εστιάζει στον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο (30).

Ο Ηλίας Ηλιόπουλος γράφει ένα αναλυτικό άρθρο για την αντίσταση του γερμανικού Π.Ν. κατά του Χίτλερ (31), ενώ στο istoria.gr αναδημοσιεύεται ένα κείμενο του Μάρτιν Βαν Κρέβελντ που χαρακτηρίζει τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο (1914-1918) ως ναυτικό Πόλεμο (32). Για την συμμετοχή των ναυτών σε ανταρσίες γύρω στο 1918 και το συμβούλιο των στρατιωτών όπως και για το κείμενο με τα αιτήματά τους που θεωρείται “οροδείκτης της λεγόμενης Νοεμβριανής Επανάστασης στην Γερμανία” γράφει το blog kokkonis (33).

Στο φόρουμ του Συλλόγου Ερασιτεχνών Αυτοδυτών, κάποιος μέλος αναφέρει το βιβλίο του Βύρωνα Τεζαψίδη για Το Γερμανικό Πολεμικό Ναυτικό στο Αιγαίο κατά την διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου 1941-1944. Πλοία, Μονάδες, Αριθμοί Στρατιωτικού Ταχυδρομείου, Αξιωματικοί, Μάχες (Die Kriegsmarine in der Ägäis im II. WK 1941-1944. Schiffe, Einheiten, Fr.Nr., Offiziere, Gefechte) (34). Η διαφημιστική αναφορά σταματάει στο εισαγωγικό σημείωμα και την επιγραμματική περιγραφή των περιεχομένων. Το ίδιο βιβλίο διαφημίζει και ο ίδιος ο Τεζαψίδης σε ανάρτηση στο shipfriends.gr (35).

Στη ναυμαχία της 14ης Ιουλίου 1942, όπου βυθίστηκαν αψάνδρο το γερμανικό υποβρύχιο U-576 μαζί με άλλα συμμαχικά πλοία αναφέρεται άλλο δημοσίευμα για να επικεντρωθεί στην άρνηση της γερμανικής κυβέρνησης να ανασύρει το υποβρύχιο (36). Για το αεροπλανοφόρο της ναζιστικής Γερμανίας, το υπόβαθρο της κατασκευής του γράφει η ανάρτηση στο EuA Team Blog (37). Δίνονται λεπτομέρειες για τη χρήση του αλλά και για τον τρόπο βύθισης και εύρεσής του σχετικά πρόσφατα από το σοβιετικό ναυτικό.

Η Απόβαση της Νορμανδίας στις 6 Ιουνίου 1944 περιγράφεται αναλυτικά στο greekalert ενώ γίνεται ιδιαίτερη μνεία στη συμμετοχή του ελληνικού Π.Ν. αλλά και στις προσπάθειες των συμμαχικών δυνάμεων με ναυτικές επιχειρήσεις αντιπερισπασμού και παρενόχλησης προκειμένου να μην επέμβει το Γερμανικό Ναυτικό στις περιοχές που θα γινόταν η απόβαση (38).

Στο Ναύαρχο Karl Dönitz και στον ιστορικό ρόλο του στο γερμανικό ναυτικό ως συνεργάτη του Χίτλερ γράφει άλλο δημοσίευμα (39), και τις επιχειρήσεις του γερμανικού ναυτικού κατά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο αναλύει το ιστορικό παράρτημα του Σκυλλία (40), ενώ, τέλος, περιγράφεται η ναυμαχία της θάλασσας Μπάρεντς στις 31 Δεκεμβρίου 1942 και η συμβολή του γερμανικού ναυτικού στη συγκεκριμένη επιχείρηση (41).

Επίκαιρη δημοσίευση είναι εκείνη του defence-point (42), που γράφει για την καθέλκυση του υποβρύχιου U 35 κλάσης 212A του γερμανικού Π.Ν., όπως και για τον εκσυγχρονισμό του με την ενσωμάτωση νέων τεχνολογιών. Στην επίσημη ιστοσελίδα του Π.Ν. αναφέρονται οι επιτυχίες ή μη πωλήσεις πλοίων από τη Γερμανία (43), ενώ τεχνικές πληροφορίες παρέχονται για την αλλαγή μορφής της κορβέτας K131 του γερμανικού ναυτικού (44).

Αρκετά δημοσιεύματα αφορούν τις εμπορικές συναλλαγές της ελληνικής Sunlight με το γερμανικό Π.Ν. που αφορά στην προμήθεια μπαταριών για υποβρύχια (45). Η Deutsche Welle γράφει στις 09.09.2006 για την αναμονή επέμβασης γερμανικών ναυτικών δυνάμεων στην επεισόδιο έντασης μεταξύ Λιβάνου και Ισραήλ. Ένα δημοσίευμα της Ελευθεροτυπίας από τη συγκεκριμένη χρονική περίοδο αναφέρεται σε είδηση της Süddeutsche Zeitung που αφορούσε σε ένα καφόνι υπαξιωματικών εις βάρος ενός λοστρόμου στην τορπιλάκατο Hermelin του γερμανικού πολεμικού στόλου, που βρισκόταν στη Βηρυτό (46), και ερμηνεύτηκε ως ρατσιστικό κρούσμα. Σε παρόμοιο πνεύμα κινήθηκε και το κείμενο με τίτλο “Το γερμανικό ναυτικό της ντροπής” (47): εκεί περιγράφεται καφόνι των νεοσυλλέκτων κατά τη διάρκεια Εκπαιδευτικού Πλου στο οποίο συμμετείχε και ο καπετάνιος.

Τέλος, υπάρχουν ειδήσεις που αφορούν τεχνικά θέματα όπως τα δορυφορικά συστήματα στα T-404 του Γερμανικού Ναυτικού (48), και τη ναυπήγηση της πρώτης φρεγάτας κλάσης F125 (49). Το protothema αναφέρει τις ελλείψεις στο γερμανικό Π.Ν. σύμφωνα με την Kieler Nachrichten, λόγω χρήσης τους στον πόλεμο του Αφγανιστάν (50). Τεχνικό ενδιαφέρον έχει και το πλοίο περισυλλογής πετρελαιοκηλίδων που ανήκει στο γερμανικό ναυτικό, γιατί η καρίνα του ανοίγει 65° για να μαζέψει τα μολυσμένα νερά (51).

ΤΟ ΓΕΡΜΑΝΙΚΟ ΝΑΥΤΙΚΟ ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ WIKIPEDIA

Η πλειονότητα των καταχωρήσεων για το γερμανικό ναυτικό αφορά γερμανικά πλοία που πουλήθηκαν στην Ελλάδα σε διάφορες ιστορικές περιόδους (52). Άλλα άρθρα ασχολούνται με τον ιστορικό ρόλο του γερμανικού ναυτικού κατά τους παγκόσμιους πολέμους, όπως στην απόβαση στη Νορμανδία (53), και στη μάχη του Ατλαντικού (54), ή τη ναυμαχία στο βόρειο ακρωτήριο (55). Στις κατηγορίες “Γερμανοί πρωταγωνιστές του Α' και του Β' Παγκοσμίου Πολέμου” αναφέρονται σημαίνοντες αξιωματικοί του γερμανικού ναυτικού που διαδραμάτισαν κομβικό ρόλο στις εμπόλεμες συρράξεις (56). Εκεί γίνεται μνεία στους Prien, Milch, Scheer μεταξύ άλλων.

ΣΥΓΚΡΙΣΗ ΚΑΙ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Αντιπαραθέτοντας τα αποτελέσματα της αναζήτησης καταλήγουμε στο συμπέρασμα ότι το ενδιαφέρον των γερμανόφωνων για το ελληνικό ναυτικό είναι περισσότερο επικεντρωμένο σε επίκαιρα γεγονότα, στα πλαίσια της περιγραφής των οποίων αποτολμούνται και ερμηνευτικά ή

στερεοτυπικά σχόλια. Από μεριάς της ελληνικής πλευράς το ενδιαφέρον για το γερμανικό ναυτικό στο ελληνόφωνο ίντερνετ στοχεύει κυρίως στον ιστορικό ρόλο του τελευταίου και λιγότερο στις διάφορες εμπορικές συναλλαγές.

Δε μνημονεύεται τίποτα σχετικό με εσωτερική ή εξωτερική πολιτική που θα μπορούσε να θέσει σε κίνδυνο τις διακρατικές σχέσεις. Γι' αυτό και δεν διατίθενται πληροφορίες σχετικά με επίκαιρα ζητήματα που αφορούν τη σημερινή δύναμη, θέση και στάση του ελληνικού Π.Ν. απέναντι στο αντίστοιχο γερμανικό. Η μη-παρουσία του ελληνικού ναυτικού στη γερμανόφωνη wikipedia θα μπορούσε να οφείλεται στην ερμηνεία ότι το ελληνικό ναυτικό κατέχει την σχετικά περιορισμένη στρατιωτική, πολιτική ή ναυτική δύναμη ενός μικρού κράτους που για τις μεγάλες δυνάμεις παγκοσμίως μπορεί και να μην είναι τόσο υπολογίσιμη. Αξιοπρόσεκτο επίσης είναι το γεγονός ότι στο ελληνόφωνο διαδίκτυο δεν υπάρχουν σχόλια που θα μπορούσαν να διακυβεύσουν τη θέση της Ελλάδας απέναντι στον ευρωπαϊκό εταίρο της.

Η ανισομέρεια των δημοσιευμάτων είναι αντιστρόφως ανάλογα ενδεικτική για τον καταμερισμό δυνάμεων: μια μικρή χώρα ασχολείται πολύ περισσότερο με τη δύναμη μιας μεγαλύτερης, ειδικά όταν έχει διαδραματίσει και ιστορικό ρόλο.

BIBLIOΓΡΑΦΙΑ

1. J. Sempsey, "Psyber Psychology: A Literature Review pertaining to the Psycho/Social Aspects of Multi-User Dimensions in Cyberspace", Στο *Journal of MUD Research* 2 (1997). Internet: <http://journal.tinymush.org/~jomr/> (1.10.2000) Ημερομηνία πρόσβασης: 3.9.2014
2. και Ch. Mann και F. Stewart, *Internet Communication and Qualitative Research. A Handbook for Researching Online*. London: Sage, 2000.
3. P. Horvath, *Geschichte Online. Neue Möglichkeiten für die historische Fachinformation*. Köln: Zentrum für historische Sozialforschung, 1997.
4. H. Kümper „Zeitgeschichte und Wikipedia: von der Wissens(ver)schleuder(ung) zum Forschungsfeld.“ Στο B. Alavi, M. Sauer (επ.), *Zeitgeschichte – Medien – Historische Bildung. Beihefte zur Zeitschrift für Geschichtsdidaktik*, 2. Göttingen: Vadenhoeck&Ruprecht 2010. 283–296.
5. http://historisches-marinearchiv.de/projekte/verluste_griechenland/beschreibung.php.
6. <http://forum.supremacy1914.com/showthread.php?106558-Griechischer-Panzerkreuzer-Georgios-Averof> Ημερομηνία πρόσβασης: 10.09.2014
7. <http://www.dokufunk.org/broadcast/international/index.php?CID=11972> Ημερομηνία πρόσβασης: 11.09.2014
8. <http://yaunatakabara.blogspot.gr/2013/12/die-auswirkung-des-makedonischen.html>
9. <http://www.handelsblatt.com/unternehmen/industrie/griechenland-thyssen-laesst-griechische-werft-fallen-seite-2/3283812-2.html> Ημερομηνία πρόσβασης: 05.09.2014
10. <http://www.handelsblatt.com/unternehmen/industrie/griechenland-thyssen-laesst-griechische-werft-fallen-seite-2/3283812-2.html> Ημερομηνία πρόσβασης: 05.09.2014
11. <http://seefahrer.blog.de/tags/griechische-marine/>. Ημερομηνία πρόσβασης: 05.09.2014.
12. <http://www.spiegel.de/politik/ausland/umstrittenes-waffengeschaeft-franzosen-wollen-gratis-fregatten-an-griechenland-liefen-a-792028.html> . Ημερομηνία πρόσβασης: 07.09.2014.
13. <http://www.spiegel.de/wirtschaft/finanzkrise-in-griechenland-marine-will-leuchttuerme-vermieten-a-987120.html> . Ημερομηνία πρόσβασης: 07.09.2014.
14. <http://www.derwesten.de/reise/griechische-marine-will-leuchttuerme-an-touristen-vermieten-id9723023.html>
15. <http://www.rp-online.de/wirtschaft/griechenlands-marine-will-leuchttuerme-vermieten-aid-1.4465505>
<http://www.merkur-online.de/freizeit/reise/griechische-marine-will-leuchttuerme-vermieten-zr-3794778.html>
16. <http://derstandard.at/2000004541804/GriechischeMarinewill-Leuchttuerme-vermieten>

17. <http://www.badische-zeitung.de/panorama/griechische-marine-verpachtet-leuchttuerme-an-urlauber--88957948.html> <http://www.tageblatt.lu/panorama/story/30383878> Ημερομηνία πρόσβασης: 07.09.2014.
18. http://www.griechenland.diplo.de/Vertretung/griechenland/de/08/Stapellauf__U__Boot__Katsonis.html Ημερομηνία πρόσβασης: 10.09.2014.
19. http://www.thyssenkrupp.com/de/presse/art_detail.html&eid=TKBase_1288346879464_1592289040 Ημερομηνία πρόσβασης: 10.09.2014.
20. <http://www.sueddeutsche.de/politik/mord-auf-dem-meer-griechenland-weist-vorwurf-von-fluechtlingen-zurueck-1.742673> Ημερομηνία πρόσβασης: 07.09.2014.
21. <http://marine-portraits.de/greek-navy-hellas-hellenic-naval/frigates-fregatte/kortenaer-elli-klasse-class/hs-nikiforos-fokos-f-466/> Ημερομηνία πρόσβασης: 07.09.2014.
22. https://www.bundesarchiv.de/oeffentlichkeitsarbeit/bilder_dokumente/01101/index-27.html.de
23. <http://uni-protokolle.de/Lexikon/Bromme.html>
24. http://www.bromme-gesellschaft.de/html_new/grafik/flyer/Flyer_Bromme.pdf
25. https://www.bundesarchiv.de/oeffentlichkeitsarbeit/bilder_dokumente/01101/index-27.html.de Ημερομηνία πρόσβασης: 13.09.2014.
26. <http://www.hellenica.de/Griechenland/Geo/Spetses.html> Ημερομηνία πρόσβασης: 13.09.2014.
27. <http://www.crashonline.de/ostern-auf-hydra/> Ημερομηνία πρόσβασης: 13.09.2014.
28. <http://www.faz.net/aktuell/reise/nah/griechenland-odysseus-gehört-uns-1540472-p3.html> Ημερομηνία πρόσβασης: 14.09.2014.
29. http://de.wikipedia.org/wiki/Karl_Rudolf_Brommy Ημερομηνία πρόσβασης: 15.09.2014.
30. http://de.wikipedia.org/wiki/Griechische_Marine Ημερομηνία πρόσβασης: 15.09.2014.
31. http://de.wikipedia.org/wiki/Liste_der_maritimen_Waffensysteme_der_Griechischen_Marine Ημερομηνία πρόσβασης: 15.09.2014.
32. <http://de.wikipedia.org/wiki/Marineakademie> Ημερομηνία πρόσβασης: 15.09.2014.
33. http://de.wikipedia.org/wiki/Kategorie:Milit%C3%A4rische_Ausbildungsst%C3%A4tte Ημερομηνία πρόσβασης: 15.09.2014.
34. http://de.wikipedia.org/wiki/Liste_der_Marinestreitkr%C3%A4fte Ημερομηνία πρόσβασης: 15.09.14.
35. http://de.wikipedia.org/wiki/Liste_der_Streitkr%C3%A4fte_der_Welt Ημερομηνία πρόσβασης: 15.09.14.
36. <http://greekworldhistory.blogspot.gr/2014/09/kriegsmarine.html> Ημερομηνία πρόσβασης: 17.09.2014.
37. http://www.elesme.gr/elesmegr/periodika/t26/t26_01.htm Ημερομηνία πρόσβασης: 17.09.2014.
38. <http://www.diplomatikoperiskopio.com/2010/06/1939-45.html> Ημερομηνία πρόσβασης: 17.09.2014.
39. http://perialos.blogspot.gr/2014/01/blog-post_23.html Ημερομηνία πρόσβασης: 17.09.2014.
40. <http://www.istoria.gr/index.php?mod=articles&action=disArcArt&issue=105&id=1340> Ημερομηνία πρόσβασης: 17.09.2014.
41. <http://kokkonis.wordpress.com> Ημερομηνία πρόσβασης: 19.09.2014.
42. <http://www.scubadive.gr/forum/showthread.php?t=4324> Ημερομηνία πρόσβασης: 17.09.2014.
43. <http://www.shipfriends.gr/forum/topic/2295> Ημερομηνία πρόσβασης: 19.09.2014.
44. <http://www.mixanitouxronou.gr/vrethike-vithismeno-germaniko-ipovrichio-apo-ton-v%CE%84-ragkosmio-polemo-ichan-pnigi-ke-i-45-naftiki-tou-i-germania-arnite-na-to-anasiri/> Ημερομηνία πρόσβασης: 19.09.2014.
45. <http://www.euaclan.org/2012/07/> Ημερομηνία πρόσβασης: 19.09.2014.
46. <http://www.greekalert.com/2014/06/6-1944-binteo.html> Ημερομηνία πρόσβασης: 19.09.2014.
47. <http://skotinoprosopo.blogspot.gr/2014/05/h.html> Ημερομηνία πρόσβασης: 19.09.2014.
48. <https://sites.google.com/site/skylliaslimni/4os-diapλους-boreiou-euboiekou/istoriko-parartema--skyllias-2014> Ημερομηνία πρόσβασης: 20.09.2014.
49. <http://imansolas.freesevers.com/Angelos/Battle%20of%20the%20barents%20sea.html> Ημερομηνία πρόσβασης: 20.09.2014.

50. <http://www.defence-point.gr/news/?p=27449> Ημερομηνία πρόσβασης: 20.09.2014.
51. <http://www.hellenicnavy.gr/el/monades/69-gr/organosi/arxigeio-stolou/dioikisi-fregatwn-dfg/171-2013-09-11-06-41-00> Ημερομηνία πρόσβασης: 20.09.2014.
52. <http://www.palo.gr/pagosmia-nea/germaniko-naytiko-allazei-morfi-i-korveta-k131/4482934/> Ημερομηνία πρόσβασης: 20.09.2014.
53. <http://www.newmoney.gr/article/3412/konstantinos-laykas-sunlight-o-peiraiotis-poy-poylaei-mpataries-sto-germaniko-naytiko>
54. <http://diktiospartakos.blogspot.gr/2012/02/sunlight.html>
55. http://www.xrimatistirio.gr/index_news.asp?id=5987&ekdosi=4437&datalist_=epixeiriseis
56. <http://www.agelioforos.gr/default.asp?pid=7&ct=8&artid=128231> Ημερομηνία πρόσβασης: 23.09.2014.
57. <http://www.enet.gr/?i=news.el.article&id=346875> Ημερομηνία πρόσβασης: 23.09.2014.
58. http://news.princeoliver.com/2011/01/31/world/26626/to_germaniko_naytiko_tis_ntropis/ Ημερομηνία πρόσβασης: 23.09.2014
59. <http://defense3.com/2013/08/03> Ημερομηνία πρόσβασης: 23.09.2014.
60. <http://www.defencenet.gr/defence/o/19805> Ημερομηνία πρόσβασης: 23.09.2014.
61. <http://www.protothema.gr/article/57787/elleipseis-sto-germaniko-polemiko-naytiko/> Ημερομηνία πρόσβασης: 23.09.2014.
62. <http://www.arxipelagos.com/2013/07/%CF%84%CE%BF-> Ημερομηνία πρόσβασης: 23.09.2014.

